

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

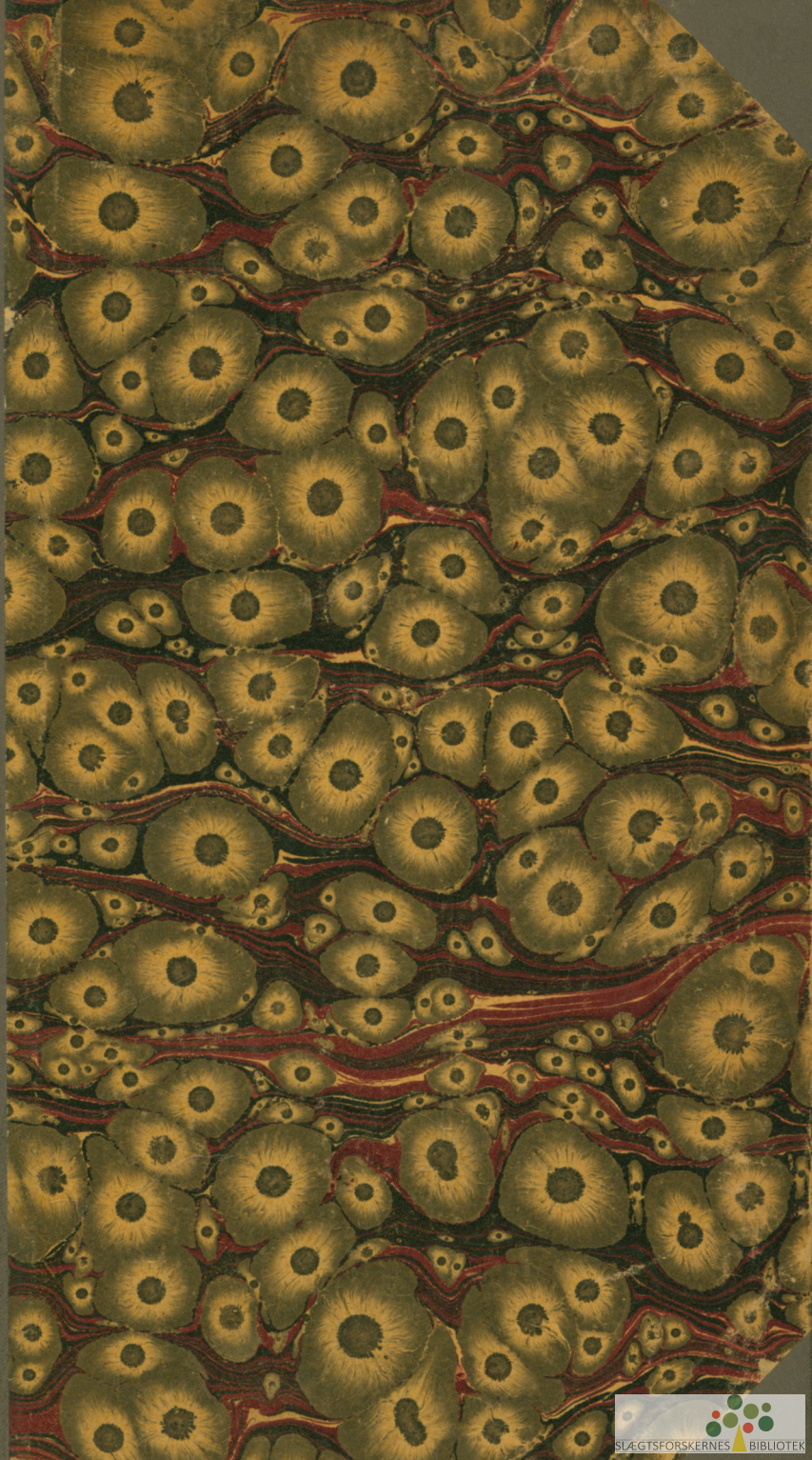
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

En nordisk lensmands liv i det 15de århundrede.

AF

KNUD FABRICIUS.¹

I.

Alexandra Skoglund: De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487. Akademisk afhandling. Uppsala 1903.

Det bidrag til Skandinaviens historie, som frk. Skoglund for et år siden udsendte, måtte, som rimeligt var, blive modtaget med interesse også uden for Sveriges grænser. Dets æmne var næsten fælles dansk-svensk ejendom, og den plan at skrive Akselønnernes historie, som nu for første gang var tagen op fra svensk side, kunde ikke komme ny eller uventet for de danske historikere. Allerede for en menneskealder siden havde jo Krarup i Dansk Historisk Tidsskrift peget på den opgave, der lå her uløst, og da det trods denne opfordring endnu ikke var lykkedes nogen dansk forsker at løfte den tunge sten, skønt forskellige havde lagt hånden derpå, er det forklarligt, at man med spændt opmærksomhed greb den anselige afhandling, der lovede nye bidrag til vor middelalders historie.

¹ Jeg benytter lejligheden til at takke såvel det svenske som det danske rigsarkivs embedsmænd for hjælp i råd og dåd ved udarbejdelsen af nedenstående afhandling. Navnlig har fil. lic. Th. Höjer bistået mig med usvækket interesse og hjælpsomhed under hele arbejdet, hvorfor jeg er ham meget taknemlig. Først og sidst skylder jeg dog professor ved Københavns universitet Kr. Erslev tak, ikke alene fordi han har stillet sine optegnelser til min rådighed, men også fordi han ved sine studier over kong Valdemars jordebog har givet sine elever interesse for og mod til at vove sig i kast med beslægtede opgaver, hvor de måtte møde dem på deres vej.

Det må da også straks siges, at det første indtryk ikke blev nogen skuffelse. Lad være, at man til sin sorg fandt grænserne meget snævert dragne; den store stofrigdom, der ved nærmere eftersyn viste så vel stor flid som en ikke ringe skarpsindighed i detaljundersøgelserne, var dog en god trøst herfor. Det vil derfor sikkert også være Svensk Historisk Tidsskrifts læsere kærkomment, når man i stedet for at indskrænke sig til en blot og bar kritik af denne bog søger tillige at fremdrage nogle af forfatterindens resultater, ja, i det hele prøver på at give et kortfattet resumé af hendes værks indhold. Og endnu ét. Selv om det er forklarligt, at frk. Skoglund inden for de Akselsønners kreds har holdt sig til dem, som trådte i direkte forbindelse med Sverige, kunde man dog ønske, at hun havde stræbt at belyse dem, eller vel i hvert fald den mest fremragende, hr. Iver Akselsøn Tot, også fra andre sider end den politisk-diplomatiske alene. Heldigvis er dette muligt; vi have en, ganske vist vanskeligt tilgængelig, kilde bevaret, som tillader os at trænge dybere end hidtil ind i det liv, der rørte sig i samfundets højere kredse under unionstidens slutning. Jeg skal da tilsidst forsøge at fremdrage de vigtigste sider, hvorom dette mærkelige kildeskrift giver os kundskab, og man vil se, at en af de mere fremragende skikkelser fra vor middelalder kommer til at stå som en figur, klarere og mere mangesidigt belyst, end vi ere vant til, når det drejer sig om disse, os så fjernt stående personligheder.

Det kan ikke nægtes, at frk. Skoglunds arbejde både er en lang og en bredt skreven bog; forfatterinden har undertiden mere sans for gentagelsens hemmelighed end for sprogets økonomi; men nogen kedelig bog er det på ingen måde. Den er friskt skreven, og selv om man kunde ønske en større overskuelighed og leddeling af stoffet, opdager man dog ved nærmere eftersyn, at der både er klarhed og god orden i bygningen. At bogen er et debutarbejde, mærker man på mange punkter; derfra bredden og gentagelserne;¹

¹ P. 90 anføres *Andra Sturekr.* 2660, som allerede er citeret p. 86. Ewert Junge optræder tre gange (pp. 90, 91 og 99) i samme anledning.

deraf kommer det vel også, at navneformerne ikke altid ere heldige,¹ at trykfejlene ere vel mange,² og at dr. Skoglund ved læsningen af originaldokumenterne, i det mindste efter citaterne at dømme, undertiden har afskrevet dem på en lidt gammeldags måde (ofte endda med forbigåelse af forkortelsestegnene). Dog, det vilde være pedantisk at lægge nogen overdreven vægt herpå, så længe man ikke kan påvise, at disse ejendommeligheder ved læsningen have ført virkelige fejl med sig, som ere komne bogens indhold til skade.

Hvad betyder desuden disse småting, når man ser hen til det store stof, som frk. Skoglund har formået at mestre og med ikke ringe kombinationsevne at forme til et levende hele? Hvad hun har villet, er at give Sveriges politiske historie under det pågældende tidsrum, for så vidt Aksel-sønnerne griber ind deri; at tegne biografier af dem har hun i langt mindre grad følt som sin opgave. Derfor må hendes skildring nødvendigvis blive noget bleg, og på flere punkter har hun ikke kunnet give noget nyt. Man føler, hvilket gigantisk værk Styffe har rejst i sine Bidrag, og at der endnu vil gå adskillige år hen, før de bliver skudte til side som overflødige. Men derfor er frk. Skoglunds værk ligefuldt fortjenstligt og nyttigt. At fremføre det vigtigste af, hvad det bringer, skal være de efterfølgende siders mål, og en eventuel kritik vil derfor, for så vidt den synes nødvendig, mest bekvemt kunne gemmes til de steder, hvor den naturligt falder ind i den pragmatiske fremstilling.

1.

Det er bekendt, at det karakteristiske fænomen for slutningen af middelalderen er, at lensadelen, der i egenskab af krigeradel står for fald, udvikler sig til sin fulde, ja

¹ P. 109 kaldes den samme mand skiftevis Trogot Pedersson og Pettersson. Som dansk adelsmand er hans navn Trugot Pedersøn. Mærkeligt er det også på p. 87 at møde navnet Göran Rut; det er den danske adelsmand Jørgen Rud. På p. 85 står på samme måde Burglom i stedet for det rigtigere Börglom. Slige skrivemåder bør vel undgås, lige så vel som man i Danmark nu ikke længere skriver Carl Knudsøn i stedet for Karl Knutsson.

² Blandt de mest forstyrrende trykfejl kan anføres: p. 137: SRS i stedet for *SRD*, p. 140: »belägrande» for »belägrade».

man kan vel sige, til en unaturlig højde. Der finder en stærk lagdeling sted inden for standen, de øverste familier hæver sig op til fyrsters lige. De omgive sig med store, væbnede følger, som endog ere uniformerede; de anlægge omfattende borge, og da standsbåndet slappes sammen med følelsen af samhørighed inden for staten, træder familieforholdet frem som en slags erstatning derfor. Man er da berettiget til at stemple fænomenet som en degeneration; ved de patriarkalske følelsers vækst går, i hvert fald for øjeblikket, lange tiders samfundsudvikling tabt. Forholdet er vesteuropæisk og finder sin mest typiske udvikling i rigerne ved kanalen.

Mutatis mutandis have vi lignende forhold i Norden. Mindre i Danmark og Norge, mere i Sverige, hvor de bleve fremhjulpne ved kongemagtens svækkelse eller endog temporære bortfalden. Mens i Danmark adelen gennem rigsrådet nøjes med en grundlovmæssig om end meget stærk indflydelse på kongen, præges den svenske adel af mere anarkistiske tilbøjeligheder, som dække sig dels under et unionsvenligt, dels under et patriotisk banner. Det er klart nok, at slige løsere forhold måtte virke dragende på visse elementer inden for den danske adel. Den slægt, der i Danmark gør springet, er Akselsønnernes.

Familien Tot er gammel i dette land. Den stammer fra det 13de århundrede (Thord dictus Thaat), men familienavnet anvendes lige så lidt af denne som af andre adelslægter almindeligt under middelalderen. Fast knyttet til Østdanmark tæller den blandt sine medlemmer ved midten af det 14de århundrede en ærkebisp og nogle riddere. Men selve Aksel Pedersøns direkte forfædre nåede ikke vidt, og selv imellem de fjernere aner er der lidet imponerende.

Han har æren for at have lagt grunden til slægtens fremtidige magtstilling. Nøje sluttende sig til kongerne tjente han dem ved mangfoldige lejligheder, og til gengæld bar de ham frem. Under dronning Margretes og kong Æriks regering møder man hans navn under alle de vigtigste diplomer, han benyttes ustanseligt, og som løn fik han bl. a. hovedsmandsskabet over Varberg og det underliggende len, hvortil kongen snart lagde Falkenberg med Faurås og Arstads herreder i Halland. Også hans private jordegods var

stort, og hans slægtforbindelser med den svenske adel af betydning. Men han fortjente den mægtige stilling, han havde arbejdet sig op til. Aksel Pedersøn er en af datidens mest sympatiske adelsskikkelser, han sveg aldrig den konge, til hvem han havde knyttet sig, og både under Engelbrekts rejsning og Kristoffer af Bayerns indkaldelse i riget blev han kong Erik tro længere end nogen anden. Ved sin død i slutningen af 1440-erne efterlod han så 9 sønner til at tage arv efter sig.

Det er med det yngste kuld af disse, at vi her hovedsageligt skal beskæftige os, navnlig med den af dem, Iver, som i 20 år indtog en fyrstelig stilling mellem Sverige og Danmark. Dog må vi også kaste et blik på et par af sønnerne af første ægteskab.

Åge Akselsøn møder os første gang ved Engelbrekts indfald i Halland 1434. Da Engelbrekts underanfører kommer foran Falkenberg slot, beretter Nya Krönikan:¹

»Her Axelsson ake hafde thet tha.»

Mens hans fader holdt selve Engelbrekt stangen på Varberg, var sønnen mindre heldig. Efter nogen kamp indså han, at partiet var for ulige; han afbrændte selv slottet, (det blev ikke, som frk. Skoglund p. 17 siger, brændt af fjenden) og sejlede bort.

Oplysningen om, at Åge Akselsøn på dette tidspunkt kommanderede på Falkenberg, har voldt frk. Skoglund en del besvær. 1419 kaldes Aksel Pedersøn hovedsmand på slottet, og 1441 fik han af Kristoffer af Bayern løfte om at måtte beholde Varbergs len på livstid samt Årstads og Faurås herreder, som havde ligget under Falkenberg slot. Dette sidste blev nemlig aldrig genopført. Frk. Skoglund udtaler nu en tvivl om, hvor vidt hovedsmandsskabet over Falkenberg er blevet overført direkte fra fader til søn mellem 1419 og 1434, skønt hun anser dette for det sandsynligste. Men sagen synes dog at være ganske simpel; her er jo naturligst slet ikke tale om nogen overførelse af hovedsmandsskabet. Da Engelbrekts hær brød ind i Halland, kunde Aksel Pedersøn umuligt forsvare begge slotte

¹ V. 1432. Et lille bevis på, hvor varsom man skal være med at følge Krønikens opgivelser slavisk, er, at skønt den tillægger Åge riddertitlen, var han i virkeligheden endnu 15 år senere, 1449², kun væbner. *Dipl. Chr. I 5.*

personlig; han overdrog kommandoen over det mindste til sin søn og beholdt vel endda de underliggende herreder selv. Andet ligger der ikke i Krønikens ord: »hafde thet tha». I noget direkte forhold til statsmagten trådte sønnen ikke. Og senere fik jo netop Aksel Pedersøn lov til at *beholde* de to herreder som hidtil.

Men havde Åge Akselsøn været uheldig i krigens idræt, som han aldrig senere vovede sig ind på, fandt han dog sit virkefelt. Han blev godsejeren i stor stil, som opkøbte masser af gårde i Halland og ind over den svenske grænse. Efter sin fader arvede han stillingen på Varberg, som gav ham betydelig politisk magt; sit rygstød som jorddrot havde han i sædegården Hjuleberg, og ved kloge ægteskaber forøgede han sin indflydelse i disse grænseegne. Også i statens tjeneste blev han anvendt; 1449 kaldes han dansk rigsråd, og samme år blev han sendt til Norge for at virke for kong Kristierns valg. Vi træffe da også hans navn under den norske håndfæstning.

Først og sidst er han dog knyttet til Halland. Vi ere her i stand til at måle hans rigdom med tal, da jordebogen over alt bondegodset er bevaret,¹ dog desværre udateret, så at man ikke med sikkerhed kan se, hvor vidt den er opsat før eller efter konfiskationen 1468.² Den viser altså strengt taget kun, hvor meget strøgods han har ejet på et tidspunkt af sit liv. Listen omfatter samtlige herreder i Halland, Kinds og Marks herreder i Elfsborgs len, 9 herreder i Skaraborgs len, 3 i Jönköpings og enkelte gårde i Vermland. Hertil kommer mantal for Kronobergs len i Småland. I alt omfatter listen 233 ejendomme, deraf mindst 187 gårde. Ved hver gård anføres, hvor meget indehaveren giver i landgilde; dog ligge en del af dem øde, og mange gårde mangle angivelse. Landgilden angives almindeligt i Halland i smør; regnes 1 td = 14 L \mathfrak{C} , bliver summen af det anførte 73 tdr. 4 \mathfrak{C} (= L \mathfrak{C}). Hertil kommer dog også mindre

¹ DEA: Persh. saml. papir Thott.

² Man kunde måske være tilbøjelig til at søge en tidsbestemmelse gennem de bevarede købebreve (frk. Skoglund p. 164); det senest daterede af disse stammer imidlertid fra et så tidligt tidspunkt som 1455. Derimod findes der i den ovenfor anførte samling i DRA en brevfortegnelse fra 1467, vistnok forfattet ved konfiskationen af Varberg; et her anført brev på en gård i Thim i Fiere herred findes ikke indført i jordebogen. Muligt stammer da denne sidste fra tiden 1455—1467.

kvanta mel, ål, laks, torsk, »fisk», »korn», havre, lam, gæs og høns. I Kinds og Marks herreder betales også i smør, ialt 58 \mathfrak{t} ; i Jönköpings og Skaraborgs len derimod i penge: 85 mrk. 7 øre og 1 sk.; eller smør: 90 løbe.¹ Hertil kommer mel, jern og byg. Fra Vermland ydes der 142 ørtug, foruden jern. Endelig har vi mantallet fra Kronobergs len, som angives i penge, ål og »kringler tot», \circ : hør eller hamp. Ialt er der af smør over 100 tdr.² Sælgerne af gårdene ere enten storbønder eller adelsmænd, som Oluv Rud, Eggert Krummedige, fru Cecilie til Hareberg, Anders Nilssøn m.fl.³

Lægger man hertil de betydelige indtægter, som Åge Akselsøn må have haft af lensstyrelsen samt af Hjuleberg, forstår man, at han må have været regnet mellem sin tids rigeste og mægtigste. Siddende på det uindtagelige Varberg og omgiven af 6 dygtige sønner syntes hans stilling lige så betrygget som borgens egen. Men han er i færd med at glide ud af den almindelige bevidsthed, da han atter kaldes ind på historiens scene ved sine brøders optræden.

En af disse, halvbroderen Erik Akselsøn, havde navnlig høstet udbytte af sin faders gode svenske forbindelser og var i hans følge kommen til Sverige, hvor han forblev. Han var beslægtet med den unge Karl Knutsson og sluttede sig tidligt til hans omgivelser. ³/₇ 1441 kaldes han ridder,⁴ hvad han vel kan takke sin mægtige beskytter for; få måneder senere er han til gengæld dennes tillidsmand, da Krister Nilsson skulde rømme Viborg slot til Karl Knutsson.⁵ Året efter beediger han også med marsken dennes

¹ 1 løb smør er i følge *Eline Gøyes jordebog* (ed. Thiset) p. 495 = 3 \mathfrak{t} . Denne opgivelse stammer dog fra Jylland c:a 1550, men bekræftes af *Arent Bertsen Bergens Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed* (Kbhvn 1656) II p. 488. Sammesteds opgives 1 id. smör i Halland til 14 \mathfrak{t} (= L \mathfrak{t}) (pp. 490—491).

² Enkelte steder i Halland anføres mindre kvanta smør »i skat».

³ Af en post i Halmstads herred ses, at Åge Akselsøn for en udgift af 7 tdr. smør fik en årlig indtægt af 6 \mathfrak{t} smør, altså 6 % af sine penge. Gården var dog øde, da han overtog den. — I Halmstads herred var isvrigt den almindelige landgilde pr. gård = 4 \mathfrak{t} smør.

⁴ *De la Gardieska ark.* III, p. 80. Skønt frk. Skoglund benægter det, kaldes han her udtrykkeligt ridder. Han er altså ikke, som hun antager, bleven det ved Kristoffers kroning.

⁵ Krister Nilsson dømtes dog ikke, som frk. S. (p. 19) siger det, til at afstå slottet, men han rømmede det mod vederlag (i Korsholms og Raseborgs len). Brevet er derfor ikke noget »dombref», men en »dagthingan oc vänligh, fast oc ubrödelighe *Sämia*».

uskyld i et drab. Forholdet mellem de to mænd er åbenbart godt, den unge lykkeridder er bleven tagen under armene, og det skyldes vel atter Karl Knutsson, når Erik gjorde det gode parti med hans frænke, Klara Mattsdotter. Derigennem åbnede der sig nemlig udsigt for ham til at få godset Lagnö i Südermanland, som senest 1444 må være kommet i hans hænder. Men til gengæld trådte han ud af den personlige tjeneste blandt marskens omgivelser, og han fulgte ham ikke til Finland, hvor denne som bekendt opholdt sig under Kristoffers regering.

Det tidspunkt nærmer sig nu, da Akselsønnerne begynder at gribe dybere ind i deres samtids historie. Denne deres optræden daterer sig fra det øjeblik, da unionen mellem rigerne løsnedes ved Kristoffer af Bayerns død.

De nærmest påfølgende begivenheder ere bekendte: Karl Knutssons valg til konge, Kristiern den førstes indkaldelse til Norden, kampen om Norge og Gotlandstoget.¹ Det er ved dette sidste, at vi møder to af Akselsønnerne, den ene på svensk, den anden på dansk side.

Den første af disse er Erik, som af Sveriges nye konge blev sendt til øen i Magnus Grens følge. Han nævnes blandt de svenske adelsmænd, som i januar 1449 modtog gotlændingernes løfte om for eftertiden at ville forblive trofaste under Sveriges krone, som de fra Arilds tid med rette tilhørte. Men snart vendte som bekendt bladet sig, da Eriks halvbroder, Aksel Pedersøns søn af første ægteskab, Oluv, som kong Kristierns marsk indfandt sig med en dansk flåde. Svenskerne måtte omsider gå ind på et forlig, hvorved spørgsmålet om Gotlands skæbne henskødes til en afgørelse af svenske og danske adelsmænd det følgende år i Halmstad. Ved dette forlig møder man ikke Erik Akselsøns navn. Men desuden lovede 12 svenske herrer,

¹ Når frk. Skoglund p. 25 nævner Erik af Pommern som den, der først har opført Visborg slot, kan hun med styrke påberåbe sig udsagnet i *Franciskanerannalerne* (SRS I, 1, 47): 1411 Castrum in die St. Petri ad vincula ædificare cepit, hvormed *Notitsen i Gutalagens håndskrift* (Schlyter VII: II) Anno 1411 castri Wisbuensis ædificatio a suecis inchòata est — ikke kan siges at stå i virkelig modstrid. En anden sag er det, at der i nyere tid er fremkommet tegn, som tyde på, at slottets opførelse allerede var påbegyndt af de præjssiske riddere under deres herredømme på Gotland. Styffe, Skand. u. unionstiden p. 343; *Svensk dipl. från år 1401*, nrr 847, 1001 og 1002.

hvis navne ikke anføres, at gå i borgeleje i Helsingborg, i fald deres konge, Karl Knutsson, ikke anerkendte dette forlig.

På dette punkt er det, at frk. Skoglund første gang sporer forrædderi fra Erik Akselsøns side over for Karl Knutsson. Hun opfatter denne tillægsparagraf som hemmelig, og antager det ikke for usandsynligt, at Erik, som egentlig var imod forliget og derfor ikke vilde have sit navn nævnet i forbindelse dermed, navnlig da han frygtede for svaret over for kongen, dog under pres fra sine omgivelser side har måttet gå ind på at blive en af de 12 adelsmænd, som i nødsfald skulde gå under dansk bevogtning. Følelsen af at være adelsmand og forbindelsen med broderen Oluf skulde have sejret over den pligt, han skyldte sin konge. Men først og sidst skulde denne hemmelighedsfuldhed være et vidnesbyrd om den ubestemthed, som senere, efter hendes mening, præger ham i al hans færd som statsmand.

Denne opfattelse forekommer mig ikke sandsynlig. Til hvad nytte skulde tillægsbestemmelsen holdes hemmelig, når den dog måtte åbenbares for kong Karl for at tvinge ham til at antage forliget? Men hertil kommer, at det i det hele er en misforståelse, når frk. Skoglund opfatter paragraffen som hemmelig. Kong Karl anfører den selv i sit brev til højmasteren den 2den september samme år,¹ dette er vor eneste kilde for dens eksistens, og heri står der intet om, at den blev holdt skjult. Og hvorledes skulde kongen senere kunne sætte Erik Akselsøn med ind i domstolen over Magnus Gren (frk. Skoglund p. 43), hvis han havde fundet mindste svig i den førstnævntes optræden ved denne lejlighed. Forklaringen til, at Erik Akselsøns navn mangler ved forliget med danskerne, er simpelt hen den (som frk. Skoglund iøvrigt også nævner i forbigående som en mulighed), at han var bortrejst fra øen forinden. Således forstår man også, at kongen kunde bevare sin tillid til ham og sende ham som svensk afsending til mødet i Halmstad 1450.

Spørgsmålene om Norge, Gotland og unionen lå for her. Afgørelsen er bekendt; intet af dem blev løst til Karl Knutssons fordel. Frk. Skoglund finder, at Erik Akselsøn her i hele sin optræden har handlet på en måde, som svarer

¹ Styffes Bidrag III nr 10

til den, han — efter hendes mening — viste på Gotland, og som ikke var i hans konges interesse. Først og fremmest søger hun dette i, at han medbeseglede bestemmelsen om Norge. Men dette er en misforståelse. Af denne traktat er kun det ene eksemplar bevaret, som findes i det danske rigsarkiv;¹ Erik Akselsøns navn anføres ganske vist deri, men det afgørende, seglet, mangler, uden at man bestemt kan sige, om nogen forsegling har fundet sted eller ej. Forholdet er ganske det samme, som da senere rådsherrerne i Arboga tilråde kongen at ratificere traktaten; også her findes Eriks navn, men seglet mangler. At påstå det modsatte af frk. Skoglund, nemlig at seglets fraværelse har nogen dybere betydning, er dog ingenlunde min mening; rådeligst er det vel at gøre så lidt som muligt ud af denne besegling eller ikke besegling. Men hævdes må det, at i fald man skal slutte noget, må det være fra seglet, og ikke fra navnet i dokumentet, som kan være kommet derind på en ret tilfældig måde.

At Erik Akselsøn dog ved denne lejlighed, ligesom forøvrigt de andre svenske gesandter, har følt sig mere som adelsmand end som svensk, er utvivlsomt. At forbindelsen med halvbroderen Åge, der var til stede som dansk afsending har spillet sin rolle, er vel også sandsynligt. Dog turde det vel være for meget med frk. Skoglund at anse bestemmelsen om unionens genindførelse for at være i lige grad rettet mod kongerne i Sverige og Danmark og at antage, at de 12 danske og de 12 svenske adelsmænd forenede sig mod kongemagten i almindelighed. Selv om de i øjeblikket stillede sig over den og traf bestemmelser om den, kan man dog ikke lukke øjnene for det faktum, at afgørelsen om den længstlevende som hele Nordens regent var langt gunstigere for kong Kristiern end for kong Karl.

At Erik Akselsøns indflydelse hos hans konge imidlertid blev urokket efter Halmstadmødet, ses af flere tegn, og vi have, synes det mig, ingen anledning til at antage, at denne tillid var ubegrundet. Kongen gav ham Åbo slot og len, og når Nya Krönikan² siger:

¹ Norge 45 a, trykt i *Dipl. Chr. I*, nr 16. Oplysningen om seglet er velvilligt meddelt mig af arkivsekretær Dr. W. Christensen.

² V. 8323 ff.

»thet giorde konungen ther oppa
 at villen [Erik] abo ey fra sik faa,
 tha skulle han sik ey forlatha
 til däners hielp j nogre matha»,

virker denne motivering noget kunstlet. Snart ombyttede Erik da også Åbo med det endnu bedre Nyköping. Da han imidlertid var bleven enkemand, indgik han tillige nu et nyt ægteskab med Elin Gustafsdotter. Frk. Skoglund har vist, at dette må have fundet sted omkring 1452. Her ved blev han dog knyttet nærmere til kongens modstandere, da hans hustru var besvogret med selve ærkebispem Jöns Bengtsson.

Kong Karls indfald i Skåne og fredsforhandlingerne i løbet af de følgende år spille ikke ind i Erik Akselsøns skæbne. Forfatterinden er dog tilbøjelig til at tro, at hans nye slægtforbindelser i løbet af denne tid påvirkede ham stærkt, og at man i det hele allerede i disse år fra ærkebispelig side var i lag med den underminering af kongens stilling, som først trådte for dagen ved oprørets udbrud 1457. Dette forekommer mig dog mindre sandsynligt.

Når hun således på grundlag af Sturekrönikan vil hævde, at der allerede så tidligt som 1455 var en sammensværgelse dannet mod kong Karl, virker dette ikke ret overbevisende. I februar dette år fandt et stort møde sted mellem kongen og de danske afsendinge i Vadstena; ved samme lejlighed lod kongen sin datter indvi til brigittinernonne i klostret. Højtideligheden, som skildres indgående i Vadstenadiarieret, blev fejret med stor pragt, og frk. Skoglund påstår nu, at ærkebispem, der sammen med biskop Sigge i Strängnäs hørte til de misfornøjede, demonstrerede ved at udeblive fra indvielsen i kirken. En sådan demonstration passer kun lidet med en hemmelig sammensværgelse, og hvorfor udeblev i så fald ikke også biskop Sigge? Men hele opfattelsen af demonstrationen skyldes en fejllæsning af diarieret;¹ i virkelig heden var Jöns Bengtsson med i kirken og forrettede personlig indvielsen af kongens datter. Og hvad selve sammensværgelsen angår, er den eneste kilde derfor den anførte Sturekrönike. Dette værk, som er forfattet i en for Karl

¹ Hvad frk. Skoglund selv var den første til at gøre opmærksom på ved det offentlige forsvar af afhandlingen.

Knutsson meget gunstig ånd, svælger for dette tidsrums vedkommende i skildringer af sammensværgelser. Da Magnus Gren mistede Åbo på grund af dårlig regnskabsførelse, lader Rimkrøniken det skyldes en sammensværgelse. Også nu ved Vadstenamødet lader den de svenske stormænd træffe hemmelige aftaler:¹

»Alla loffuadhe the k karl thera troo;
ther stämplas togh full döldh tingh,
thet fans, för än aarith giik om kringh.»

Denne sidste påstand er bevislig urigtig. Og Krøniken tillægger endda under de følgende år, at disse planer vare kongen fuldt bekendte.² Det er dog ganske usandsynligt, at disse planer skulde være fattede før adskilligt nærmere ved opstandens udbrud, men det er meget troligt, at kongen senere under sin landflygtighed, når han tænkte tilbage i den nye belysning af fænomenerne, har set sammensværgelser overalt omkring sig.

Erik Akselsøn var med i Vadstena. Men lige så lidt ved denne lejlighed som i de følgende år sporer man nogen troløshed fra hans side. Den 30te maj 1455 gik han endog i borgen for en anden adelsmands troskab, og denne borgen blev tagen for god.³

I begyndelsen af 1457 brød så opstanden løs. Det er sandsynligt, som frk. Skoglund p. 55 mener, at den var planlagt året i forvejen, da hanseaternes sendebud vare sammen med rådet i Stockholm, men ældre behøver den heller ikke at være. Ærkebispens fik Upland, Fjerdhundra-land og dalkarlene med sig; kongen var den gang i Kalmar. Men i Erik Akselsøns len sporer man ingen bevægelse, hvad der taler godt for hans uskyld. Kong Karl ilede straks mod nord; han fængslede Erik Akselsøn, hvad der dog kun behøver at betyde, at han anså ham som ærkebispens frænde for medskyldig. Snart måtte dog kongen se, at spillet var tabt; han begav sig over Stockholm til Danzig og lod sin fange tilbage i Sverige.

¹ *Första Sturekr.* 126 ff.

² *Stds* v. 223. På samme måde har forfatteren kort i forvejen erklæret, at marsken Torð Bonde var vel vidende om de planer, som yppedes mod hans liv.

³ *Styffe* III, nr 41.

Men mit indtryk af dennes hele optræden under kong Karls første regeringstid må, som det fremgår af ovenstående, blive et noget andet end frk. Skoglunds, og det har derfor været nødvendigt at gennemgå dennes fremstilling i enkelthederne. Mens Erik Akselsøn allerede da står for hende som den upålidelige, næsten karaktersvage politiker, kan jeg ikke finde noget punkt, på hvilket han har brudt sin pligt som sin konges tjener. Det eneste skulde vel være hans optræden i Halmstad 1450, men ansvaret for, hvad der foregik her, deler han i alt fald med 11 andre svenske mænd.

2.

I Stockholm traf nu efter kong Karls fordrivelse lederne for familien Tot sammen i en politisk anledning, denne gang, i modsætning til i Halmstad, forenede på samme side. Åge Akselsøn er nu trådt tilbage fra politisk virksomhed; fra Danmark møder derimod Oluv og Eriks broder, Iver.

Da vi tidligere traf den førstnævnte af disse, var det på Gotland, hvor han indfandt sig i spidsen for den danske flåde og snart fik øen i sine hænder. Oluvs¹ liv under de år, som gik forud for denne begivenhed, er lidet kendt. Han var den næst ældste af brødrene af første ægteskab, var tidligt kommen ind i statslivet og havde gjort sig bemærket som en af dem, der virkede ivrigst for Erik af Pommerns fordrivelse. Lønnen herfor udeblev ikke. Han blev straks efter tronskiftet ridder, derefter Danmarks riges marsk, og 1449 sendtes han, som ovenfor bemærket, til Gotland, som han efter generhvervelsen fik til pantelen med sæde på Visborg slot.

Et adelssagn lader ham endda under kong Eriks sidste regeringsår krænke kongen personlig ved en optræden,

¹ Jeg forstår ikke ret, hvorfor frk. Skoglund har medtaget en skildring af Åge Akselsøn, men udeladt broderen Oluv. Ingen af dem tilhører dog de yngre Akselsønner. Grunden er vel, at Åge også rammes af konfiskationen 1468 og griber ind i forhandlingerne med Sverige under de følgende år. Men på den anden side forekommer det mig, at heller ikke Oluv ganske kan forbigås. Den revalske episode (frk. Skoglund p. 81) kommer til at stå noget løsreven; der havde dog været grund for forfatterinden til at se Erik og Iver Akselsøns forhold til hansesæderne som en fortsættelse af Oluvs.

som i lige grad viser adelig stolthed og råhed. Hvis der ligger noget sandt til grund for denne beretning, forstår man, at han kunde få tilnavnet »den onde» eller »den uretfærdige». Snarere er det dog blevet tillagt ham af hans modstandere i løbet af de år, da han som høvedsmand på Visborg og lensmand på Gotland skabte den største usikkerhed i handelen på Østersøen. Det var i de forvirrede krigsår under Karl Knutssons første regering, at Oluv Akselsøn stadig gjorde eller planlagde hærgningstog til de svenske kyster.¹ Samtidig vilde han have al handel mellem hansestæderne og Sverige forbudt; hans breve desangående vakte stor uvilje, ja tilsidst ligefrem fortvivlelse hos stæderne, og han søgte at give dem eftertryk ved at holde skarer af udliggere i søen. Intet under, at allerede 1453 Gotland, også i svensk mund, kunde betegnes som en ren sørøverrede.

Og ikke nok hermed. Som indehaver af den gamle hansestad Visby tilkendte Oluv Akselsøn egenmægtig sig selv alle dens og øen Gotlands gamle rettigheder i Novgorod, og han søgte i det hele at indblande sig så meget som muligt i forholdene i Livland og Preussen. At gå i detaljer her vilde føre alt for vidt. Oluvs politik: at optræde på Visbys og Gotlands vegne inden for hanseforbundet, var så meget mere en ren fiktion, som stadens svækkelsestilstand allerede da var alle bekendt. 1450 udelukkedes således Visby med 30 andre stæder på 10 år fra hansemøderne på grund af udeblivelse, og selv om man året efter i Ütrecht besluttede at indskrænke sig til at advare staden og atter det påfølgende år krævede, at den skulde gøre Lübeck en undskyldning, var dog dens indflydelse stærkt på retur. 1470 blev den for sidste gang kaldet til en hansedag, men indfandt sig heller ikke da. Lindström mener, at den hermed må betragtes som udtrådt af forbundet.²

Visbys resterende betydning inden for forbundet beroede på Oluv Akselsøns tid for en stor del derpå, at den gamle fredstraktat mellem Novgorod og Rusland forvaredes på

¹ I begyndelsen af 1450 havde han planlagt et tog (Styffe III nr 12 og 13). I julen 1451 leder han et plyndringstog til Stockholm og Kalmar len (*stads* nr 22). 1452 er han atter ude (*Dipl. Chr. I*, nr 36); 1455: *HR* 2 R IV p. 302.

² G. Lindström, *Anteckningar om Gotlands medeltid I*, 110.

øen, og at Visby og Lübeck fra gammel tid skiftedes til at sende en præst til Novgorod. Men vigtigst var det vel, at Gotland i Novgorod ejede den store »Gotenhof«, som det selv ikke længere var i stand til at benytte, men forpagtede bort til de andre stæder inden for forbundet.

Det var i alt dette, at Oluv gerne vilde indblande sig, men under tiden skød han dog af diplomati de to gotlandske landsdommere frem foran sig. Han vilde først og fremmest forhøje renten af Gotenhof, hvorved han gjorde sig inderlig forhadet hos de livlandske stæder. Tidspunktet var heller ikke synderlig gunstigt valgt, da Gotenhof just da var halvt afbrændt, og St. Peders kirke sammesteds til agters. 1455 erklærede da også Pernauforsamlingen, at de nok vilde have Gotenhof for 10 år endnu, men de afviste Oluvs krav. Og da de ikke på anden måde kunde drive deres ønsker igennem, overdrog man senere til Reval at oppebære den sædvanlige årlige rente af Gotenhof på Visbys vegne. Samtidigt betonedede man dog, at man på ingen måde vilde fortrænge denne stad, men præsten derfra måtte møde i tide.

Tyder dette sidste på et tvangsmiddel, som Oluv Akselsøn har forsøgt for at gennemføre sine ønsker?

I løbet af 1450-erne ere klagerne over hans røverier højlydte; han blokerede Riga for at gennemtvinge sine handelsforbud, og uden for Danzig kom det til ligefrem kamp.¹ Hensynsløshed og råhed præger al hans færd. Han er fuldtud søhane. Da freden kommer, bliver han ved med sine kaperier, og da Danzig til gengæld udruster udliggere imod ham, søger han og får tilhold hos sin konge.

1457 indfandt han sig så i Stockholm med en dansk flåde. Umiddelbart efter kong Karls afrejse havde nemlig ærkebispnen skrevet både til Danmark og til Gotland, og 14 dage efter mødte Oluv Akselsøn. Dette viser, at den danske flåde må have været udrustet i forvejen og ligget ved Gotland, thi først en hel måned efter kongens flugt, den 25de marts, kunde Kristiern I svare på indbydelsen til at komme. Vi stå altså her over for virkningerne af en i forvejen aftalt plan mellem Oluv Akselsøn og Jöns Bengtsson².

¹ Her havde dog danskerne forenet sig med livlænderne til kamp mod hansestaden.

² Den modsatte opfattelse hævdes af frk. Skoglund p. 60.

Erik Akselsøn trådte nu over på unionspartiets side. Han har sikkert anset dets politik for den eneste mulige i øjeblikket, og halvbroderens tilstedeværelse har vel også påvirket ham i samme retning. Følgen af dette skridt blev, at han som rigsforstander blev stillet ved ærkebispens side.¹ Snart fik han lejlighed til at gøre sig nyttig i den nye herres tjeneste. Da kong Kristiern i juni var kommen til Stockholm, blev Erik Akselsøn sendt til Finland, hvor han jo fra gammel tid var kendt, for at skaffe denne landsdel til lydighed under den nye regering. Det lykkedes ham at bemægtige sig både Åbo og Viborg,

»och var tha ey seen,
kom tiil Stokholm igeen» (Sturekr. 617),

hvor han snart ombyttede rigsforstanderværdigheden med stillingen som Sveriges riges hofmester.

I kongens følge var hans broder Iver kommen til Sverige. Det er i ham, at alle de andre brøders karakteristiske egenskaber forenes i en højere potens; han bliver større administrator end Åge, mere frygtet som kaper end Oluv, og som hærfører og diplomat overgår han den dygtigste af brødrene, Erik. Men også Iver har som de sin begrænsning; heller ikke han kommer som kriger blandt sin tids første, og selv som politiker, hvor han dog sikkert er størst, kan han ikke fuldt ud stå prøve, da han, ganske vist i sin alderdom, bliver stillet mellem retsstandpunktet, repræsenteret af kong Hans, og tidens mest slebne og smidige statsmand, Sten Sture.

Årsagerne hertil ligge tydelige for dagen. Dels skyldes det en række karaktertræk, som vistnok kan siges at tilhøre hele slægten; en unyttig hensynsløshed og brutalitet, der navnlig i hans senere år kommer frem over for hansestæderne;² en mangel på mådehold, som ganske vist undertiden tøjles, men som også kan vise sig på en parvenuagtig vis, der røber, at familien trods sin ælde er ung som stor-

¹ Når frk. Skoglund (p. 66) antager, at Eriks rolle ved regeringsforandringen har været en mindre betydelig, fordi han ikke hørte til dem, der fik forleneringer som løn, er jeg enig med hende i hovedsagen; men at slutte dette e silentio af et manglende forleningsbrev, er dog vistnok en ganske farlig sag.

² Også den yngre broder Filip viser samme anlæg. (Frk. Skoglund 88.)

mandsslægt, og som lader ham strække armen ud efter fjernere mål, end han kan række. Hertil kommer, at Iver Akselsøn efter hele sin stilling som hoved for et lensmands-aristokrati let træder ind i situationer, som han ikke kan magte, ja knapt forstå; der er hverken plads for den slags familieregimente i Sten Stures nye Sverige eller i det fast organiserede Danmark. Han hører til en uddøende tid. Men derfor er det ikke uinteressant at studere ham, der et hoved højere end de fleste i hans tid og tæt omgiven af sin fylkede slægt hæver sig til en stilling, som næppe nogen konges undersåt før eller siden har indtaget i Norden.

Iver Akselsøn, Aksel Pedersøns søn af andet ægteskab, nævnes første gang under Kristoffers regering. Han kalder sig da ridder¹ og skriver sig til Knabstrup gård i Nordvestsjælland. Han er vel altså født ved 1420. Men dette er den eneste gang, at hans navn sættes i forbindelse med denne ejendom; efter faderens død skriver han sig til Härölöf i Østskåne, slægtens gamle stamgods, som han, der var nr. 6 i rækken af sønnerne, mærkeligt nok har fået. Dette tyder vel på, at han allerede da indtog en anset plads inden for familien. Efter at han dernæst ved faderens død sammen med halvbroderen Åge havde overtaget styrelsen af Varbergs len på 6 år, træffe vi ham den følgende tid i kongens omgivelser. Den unge adelsmand har åbenbart i en hel årrække været knyttet til hoffet.

1452 ved kong Karls indfald i Skåne hørte Iver Akselsøn til dem, som led tunge tab. Staden Væ, som han efter faderens død må have fået i forlening sammen med Gers og Villands herreder, blev afbrændt af den svenske hær, og på samme måde gik det fædrenergården Härölöf.² Muligt har dette været anledning til, at den nærliggende gård Lillö blev befæstet og fra nu af hr. Ivers vigtigste besiddelse i disse egne, som han tillige skrev sig til.

¹ Pergbr. af 16½ 1444 i Sv. R. A. Frk. Skoglund (p. 40, anm. 3) synes at betvivle dette.

² Det bekendte sagn om, hvorledes Iver ved fjendens indfald red til sin æven, ærkebiskop Tue, og foreløbigt forsonede sig med ham, for at de i forening kunde bekæmpe modstanderen, burde vel have været anført. Styffe har opkastet en berettiget tvivl om dets ægthed. Hovedargumentet mod det synes mig at være, at det så let kan være opstået i eftertiden som en bevidst kontrast til Ivers senere brud med kongen og hans landsforrædderi. Det bærer familiesagnets stempel. Eneste kilde er da også Hvitfeld fol. 855.

I løbet af de følgende år er det, at Iver første gang anvendes på det politiske område; han sendes oftere som dansk gesandt til Sverige, dog med prøvede mænd som marsken Klaus Rønno og halvbroderen Åge ved siden.¹ Han har herved haft lejlighed til at gøre sig bekendt med de svenske forhold, men vigtigst var det, at han under fredsforhandlingerne mødtes med broderen Erik, som han synes at have sluttet sig nøje til. Da han nu efter kong Karls flugt på ny kom til Sverige, traf han straks for anden gang sammen med denne sin broder og knyttede atter den afbrudte forbindelse.

I en hel årrække stå nu disse to brødre ved hinandens side og samvirke altid fortræffeligt. Den yngste træder villig tilbage i anden plan og arbejder mere for sin broder end for sig selv. Hans medfødte overlegenhed gør sig dog efterhånden gældende, og ved broderens død arver han dennes magt til sin egen.

Erik Akselsøn er derfor i de nærmeste år efter 1457 den, som træder mest i forgrunden. Som hofmester var han nøje knyttet til den nye konge; mærkeligt er det dog at se, at han ved visse lejligheder, når hans tidligere herres anliggender kom på tale, ikke synes at have været bange for at vise en vis selvstændighed mod Kristiern I. Dette gælder således muligvis konfiskationen af Karl Knutssons gods, hvori Erik ikke vilde deltage.² I øvrigt er hans virksomhed som hofmester fra 1457 til 1463 ikke meget kendt. En del af tiden opholdt han sig i Finland, hvor Viborg slot og len var tilfaldet ham ved regeringsforandringen.

Som vogter af grænsen mod Rusland måtte hans stilling i visse henseender blive parallel med Oluv Akselsøns på Gotland. Ligtsom denne udstedte han forbud mod handelen, dog denne gang ikke med Sverige, men med russerne, og disse forbud vakte en tilsvarende misfornøjelse hos hanseaterne. Man besluttede at klage til kongen over denne sag i forbindelse med spørgsmålet om Oluvs krav på Gotenhof.

¹ 1451 er han Danmarks riges råd. *Dipl. Chr. I*, nr 31.

² Her synes virkelig Eriks fraværelse at have en dybere betydning (frk. Skoglund p. 78), men mærkeligt er det dog, at den eneste, som fulgte ham i denne demonstration for den forjagne konge, var — ærkebispem. Det er da mere end muligt, at disse to mænds fraværelse kan skyldes ganske andre årsager.

Dog, sagen synes at være døet hen, og karakteristisk nok optrådte også Erik Akselsøn med mindre brutalitet end sin broder. Selv om også han holdt udligere, plagede de dog aldrig handelsmændene som de gotlandske, og Viborg blev aldrig den sørøverrede som Visby.¹

3.

I året 1463 faldt som bekendt Kristiern I:s vælde i Sverige. Biskop Kertil tog magten i landet, Erik Akselsøns embede som hofmester var slut. Med sin yngre broder Filip, lensherre til Tranekær, forlod han Stockholm og drog til Gotland, som Oluv indehavde som pantelen. Under deres ophold her døde Oluv, og brødrene enedes med hans enke om, at Filip i forening med hende skulde overtage styrelsen af lenet. Inden to måneders forløb lå dog også han lig² (1464). På dette tidspunkt havde Erik forladt øen, og hvem der indehavde stillingen som høvedsmand her i den følgende tid, er ikke ganske klart. Kun dette var givet, at den som pantelen foreløbig skulde blive i Oluvs enkes besiddelse, og at denne måtte have en mand ved sin side til blandt andet at varetage høvedsmandsskabet over Visborg.

I Sverige, hvortil Erik Akselsøn imidlertid vendte tilbage over Danmark, havde forholdene ændret sig. Karl Knutssons modstandere vare atter komne til magten ved Jöns Bengtssons frigivelse fra dansk fængsel, og kongen, som for en kort stund var vendt tilbage fra Danzig, måtte atter rømme riget. Denne gang skete det dog på tålelige vilkår; han fik Raseborg med flere len i Finland, og konfiskationen af hans gods ophævedes delvis. Dog blev denne sidste indrømmelse ret illusorisk derved, at man undlod at træffe bestemmelse om, på hvilken måde han skulde få det

¹ Karakteristisk nok rettes også stædernes klager mod Åge Akselsøns søn, Erik, der beskyldtes for at have beslaglagt skibe ved Stegeborg på Mön. *HR*, 2 R.V. pp. 154 og 166.

² At Filip og Eriks forbud mod sejlads på Stockholm, som var i fjendens hænder, skulde være et brud på stilstandstraktaten af 23/8, hvad frk. Skoglund p. 89 antager, synes mindre troligt. Ligeledes er det en misforståelse, når hun siger, at Filip i Visbys magistrats brev til Lübeck 2/8 1465 kaldes dansk rigsråd (Styffe III nr 80).

gods igen, som siden 1458 var kommet på privatmænds hænder.

På samme tid havde ærkebispens for anden gang bemægtiget sig stillingen som rigsforstander uden at vise tegn til på ny at indkalde kong Kristiern. Han tilbød heller ikke nu som i 1457 Erik Akselsøn plads ved sin side, og denne synes i misfornøjelse herover at have nærmet sig mere til den nu atter fordrevne kong Karl.

Vi stå her over for vendepunktet i Akselsønernes historie. Dels af denne grund, dels også fordi frk. Skoglund skarpt pointerer sin — om end ikke originale — opfattelse; endelig, fordi der i allernyeste tid fra dansk side er blevet fremsat en fra hendes noget afvigende anskuelse, vil der være anledning til at gå mere i detaljer ved fremstillingen af de politiske hændelser i løbet af årene 1465—1468.

Først og fremmest kan det lønne sig at kaste et blik på Gotlands skæbne efter Filip Akselsøns død den 4de november 1464. Erik Akselsøn var den gang fraværende fra øen i Danmark, og ingen af hans brødre synes at have været til stede dér hos Oluvs enke. Hun har da foreløbigt måttet varetage bestyrelsen alene. I løbet af den følgende sommer 1465 indfandt Iver sig. Han synes under de år, som vare forløbne siden 1457, mest at have opholdt sig ved det danske hof, hvor hans anseelse stadigt var stigende; i sommeren 1464 var han således som dansk gesandt sendt til Preussen for at mægle i krigen der. Det er disse fredsunderhandlinger, som gå umiddelbart forud for den berømte fred i Thorn. Muligt er han allerede på tilbagevejen herfra kommen til Gotland; sikkert ved man dog kun, at han opholdt sig der den 7de september det følgende år, 1465.¹ I slutningen af samme måned var også Erik Akselsøn samlet med sin slægt der.² Det lyder da sandsynligt, at Iver ved denne lejlighed skulde have overtaget hovedsmandsskabet over Gotland, i hvert fald ligesom broderen Filip foreløbigt, indtil man i kongens nærværelse kunde få ordnet spørgsmålet om pantelenets stilling; og frk. Skoglund (p. 97) hælder stærkt til denne anskuelse. Meget generende er det

¹ Laurids Akselsøn til Ermegård Frille: DRA Persh. saml. papir Thott.

² Styffe Bidrag III nr 81.

dog her, at Lindström¹ anfører et brev fra Erik Akselsøn til Lübeck af den 28de marts 1466, hvori han kalder sig »Capitaneus Wysborgensis och hovetman to Wisbii», dog desværre uden at anføre, hvor han har fundet dette brev trykt. Frk. Skoglund mener nu, at brevet må være identisk med det, som er aftrykt i Lübeckisches Urkundenbuch,² og hvori Erik kalder sig »miles capitaneus Wysbergensis»; det omhandler røvet gods, som hans folk have bragt ind til Karlsø ved Gotland, hvor de have delt det. Hun antager endvidere, at »Wysbergensis» er en fejlskrift for »Wiborgensis», og at derved grundlaget for opgivelsen om Eriks hovedsmandsskab på Gotland må siges at være bortfaldet.

Denne slutning forekommer mig dog noget forhastet. Nogen garanti for, at de to breve i virkeligheden ere eet, foreligger slet ikke. Fra udgaven i Lübeckisches Urkundenbuch kan Lindström ikke have hentet sin opgivelse;³ og hvis han har fået den fra en ældre udgave af brevet, hvorledes skulde da dennes udgiver ikke blot have kunnet ændre »Wysbergensis» til »Wysborgensis», men også have tilføjet »hovetman to Wisbii»? Man kan dog let tænke sig to breve udstedte på een og samme dag til Lübeck. Og selv om de to breve virkelig ere identiske, er der dog intet til hinder for, at titelen kan være korrekt. Opgivelsen om Karlsø viser, at Erik Akselsøns udliggere lå ved Gotlands kyst, hvad der stemmer vel med den antagelse, at deres herre på det tidspunkt rådede på øen.

Hvorom alt er, kan Eriks herredømme på Gotland ikke have været noget langvarigt, og han må have opgivet det snart efter den 28de marts 1466. Senest i den påfølgende sommer, men vel også først da, har broderen, Iver Akselsøn, overtaget kommandoen og tillige lenet.

Da Erik Akselsøn i september 1465 indfandt sig på Gotland, var han som ovenfor anført trådt Karl Knutsson nærmere. For den førstes vedkommende var det mere misfornøjelse med ærkebispens end med kong Kristiern, som ledede ham; Karl Knutssons motiver synes navnlig at have været af økonomisk art. Han ønskede ikke så meget at

¹ Anteckningar II p. 448.

² I. XI, 46.

³ Denne er udkommet 7 år efter Lindströms bog.

komme i besiddelse af magten for 3dje gang, som at få fat i sit gamle gods, nu da konfiskationen deraf delvis var ophævet. Dette skridt kunde ikke siges at være rettet mod den danske konge, da det var dennes egne tilhængere i Sverige, som havde lovet godsets tilbagegivelse.¹

Et ægteskab aftaltes da mellem Iver Akselsøn, som for anden gang var enkemand, og kong Karls datter, Magdalene. Det er muligt, som frk. Skoglund (p. 104) mener, at dette parti også var dikteret af et ønske hos Erik og Iver Akselsøn om at indtage en selvstændig stilling over for Kristiern I, men det synes ikke sandsynligt. Den første havde kun anledning til at nære antipati mod ærkebisp, den sidste havde hverken noget udestående med kongen eller denne. Der er heller ikke det fjerneste tegn til, at den danske konge havde noget at indvende mod Ivers ægteskab. Skønt planerne derom vare kendte over Sverige i foråret 1466 og sagtens ikke senere i Danmark, sendte han i løbet af sommeren Iver Akselsøn som dansk gesandt til Sverige for at forhandle med ærkebisp og hans parti om kong Kristierns genindsættelse. Og som vi ovenfor så, har det rimeligvis også været på dette tidspunkt, at han overdrog Gotland som pantelen til Iver på samme betingelser, hvorpå i sin tid Oluf havde haft det. Man kan ikke værges sig mod den tanke, at kongen næsten har ønsket at nærme sig til den nu så uskadelige Karl Knutsson og i hvert fald at støtte sig på Akselsønnerne i Sverige mod den troløse ærkebisp.

Iver Akselsøn mødte altså som dansk afsending i Kalmar i juli 1466, men mødet synes at være blevet resultatløst. Han må være forbleven heroppe i Sverige, thi den 21de september fejrede han sit ægteskab i Nyköping, samtidigt med at hans datter af første gifte, Beate, ægtede kong Karls tilhænger, Arvid Trolle. Også flere forbindelser aftaltes, hvorved Karl Knutssons parti blev styrket. Men

¹ Ærkebispens parti lovede Karl Knutsson, at hvem som end blev hersker i Sverige, skulde de garantere ham de vilkår, man havde indrømmet ham ved opgivelsen af tronen. Frk. Skoglund undrer sig (p. 103) over, at Erik Akselsøn kunde gå med hertil, »då faktiskt konung Kristiern deruti icke erkändes som konung. Det visar från Erik Axelssons sida ett aflägsnande från konung Kristiern». — Det forekommer mig dog, at spørgsmålet om den nye konge stilledes ganske åbent. Det kunde vel heller ikke afgøres i et dokument af denne art.

vigtigst var det, at de tilstedeværende rådsherrer nogle dage senere på Iver Akselsøns opfordring traf bestemmelse om et tillæg til Karl Knutssons abdikationsvilkår af 1465. Man erklærede nemlig, at han skulde have de konfiskerede godser tilbage, og at disses indehavere, for så vidt de havde tilkøbt sig dem af kong Kristiern, skulde have erstatning for salgssummen af denne.

Med rette lægger frk. Skoglund stor vægt på dette punkt (pp. 112 ff.). Her møde vi for første gang et skridt fra Akselsønnernes side, (som sin svigerfaders eventuelle arving var jo Iver stærkt medintresseret), der måtte virke stødende på kong Kristiern. Måske er dog bestemmelsens rækkevidde ikke så stor, som den ved første øjekast synes. Den 15de august 1459 havde t. eks. Stig Akselsøn m. fl. fået kongebrev på kong Karls gods i Vendel og Vikstad sogne i Upland, men der står her udtrykkeligt, at Kristiern I under og giver dem dette gods.¹ Karakteristisk er det da også, at forfatterinden selv erklærer ikke at kende noget brev, hvórved Kristiern sælger gods til dem af sine tilhængere, som senere deltog i Nyköpingsmødet. Alligevel må det sikkert, med henblik på kongens uheldige finanser efter 1460. siges at være givet, at han også har søgt at slå penge af sin forgængers ejendom. Ganske vist kunde han nu skyde sig ind under, at han t. eks. i brevet til Ture Turesson 1461 kun havde lovet denne eventuel erstatning, hvis godset blev ham fravundet »met noger ræt eller landzlog»,² og at rigsrådsbeslutningen af 1466 ikke faldt under nogen af disse kategorier. Men et for kong Kristiern mindre behageligt skridt blev i alle fald bestemmelsen i Nyköping, dog særligt, hvis han ikke blev tagen til svensk konge.

Og dette blev da heller ikke tilfældet denne gang. På ny udskød man spørgsmålets afgørelse; det er i disse år næsten, som om man fra svensk side havde tabt interessen derfor eller håbede at kunne skrive sagen i glemmebogen; og også de danske gesandter viste gang på gang en mærkelig

¹ Styffes Bidrag III CXXXVI. Det samme gælder kongebrevet til Magnus Gren ²²/₇ 1461 på tre gårde.

² Når kongen bruger det udtryk, at han har »opladt» godset til T. T., mener frk. Skoglund, at han med ordet »oplade» må betegne »sælge». Men at stille disse to verber som identiske, er næppe forsvarligt.

Södervall. Ordbok öfver medeltidsspråket: art.: uplata.

slaphed i gennemførelsen heraf. Det ser næsten ud, som om forsikringerne om uforstyrret mellemrigshandel og ejendomsforhold for svenske i Danmark og danske i Sverige vare tilstrækkelige til at tilfredsstille de adelige afsendinge fra begge sider. Men de, som imidlertid handlede, vare Akselsønnerne. Få dage efter mødet i Nyköping var Erik Akselsøn i Stockholm, hvor det lykkedes ham at tvinge Jöns Bengtsson til at anerkende, at rigsforstanderskabet overdroges til ham fra den nu så upopulære ærkebisp.

Endnu var stillingen uklar, men trådene begyndte at strammes; med magten fulgte ansvaret, og kong Kristiern bankede stadigt på døren. Erik Akselsøn kunde ikke i længden undgå at tone rent flag med hensyn til sin stilling til den danske konges genindsættelse. Ganske vist søgte han i begyndelsen at holde sig oven over begge de kæmpende, ærkebispens og Karl Knutssons partier, men allerede da var hans passivitet i Kristiern den 1stes sag ildevarslende for denne. Et klart vidnesbyrd herom have vi bevaret i et privatbrev fra hans hustru Elin Gustafsdotter til Åge Akselsøns frue,¹ skrevet to måneder efter Nyköpingsmødet, hvori hun siger: »Kære søster, her står endnu ganske underligt til i landet, thi somme ville og begære at have kong Karl ind, og somme ej. Gud give, de vilde så eendragtige vorde, at riget finge deraf trøst og fromme.» — Gennem hustruens ord spore vi mandens tanker. Det er ikke iver for den danske konges sag, som præger dem. Og da Erik Akselsøns »forretningsministerium» og kompromispolitik strandede, derved at vægtskålen sank til den ene side, og ærkebispens med hans venner Erik Nilsson og Erik Karlsson fik overmagt over Karl Knutssons nationale parti med Nils Sture, da fjernede Erik Akselsøn sig mere end nogensinde fra kong Kristiern, tog parti og søgte at redde, hvad reddes kunde, for sin gamle herre kong Karl. Men på dette tidspunkt var Akselsønnernes brud med Danmark allerede en fastslået kendsgerning.

Vi have ovenfor set de første skridt, som ledte hertil: Bestemmelsen i Nyköping om Kristiern d. 1stes erstatningspligt og Erik Akselsøns mangel på interesse for unionens

¹ DRA persh. s. pap. Thott: 4/12 [1466] Stockholm.

genoprettelse. Som de derpå følgende stadier i bruddets udvikling anfører frk. Skoglund (i overensstemmelse med Mollerup) kongens besættelse af Tranekær, der som pantelen tilhørte Filip Akselsøns arvinger, og endelig Iver Akselsøns fejdebrev.

Begge begivenheder fandt sted i maj 1467, og frk. Skoglund er enig med Mollerup i, at det var Kristierns voldshandling: at inddrage pantelenet fra Filip Akselsøns enke og børn, der slog hovedet på sømmet og bragte Akselsønnerne til at bryde med Danmark. Traditionelt ere da også de to begivenheder sammenkædede på den anførte måde, og fra Hvitfelds dage har man anset det for givet, at man her havde et uangribeligt eksempel på årsag og virkning.

Dette forekommer mig dog ingenlunde at være sikkert. Først og fremmest lægger den kronologiske sammenhæng visse hindringer i vejen. At kong Kristierns misfornøjelse med Erik og Iver Akselsøn var voksende efter Nyköpingsmødet i oktober 1466, er sikkert, og det følgende forår besatte han med magt Tranekær. Det var vel slottets beliggenhed ved den vigtige gennemfartsvej Storebælt, som gjorde, at kongen rettede sin opmærksomhed på dette punkt tidligere end på Sølvesborg, der dog var i selve Iver Akselsøns hænder. Frk. Skoglund erklærer i overensstemmelse med Mollerup, at denne besættelse må have fundet sted før den 10de maj 1467. Mange dage før har det dog næppe været. På denne dag erklærer nemlig hovedsmanden på Tranekær, Erik Sture, at være Filip Akselsøns arvinger 600 mark skyldig *på kongens vegne* og lover at betale dem inden mortensdag. Disse 600 mark må åbenbart være en slutsum, enten vel en erstatning for de sidste indtægter af lenet, der tilkom arvingerne som renter af pantesummen, eller godtgørelse for indbo og lignende ved overtagelsen af slottet. I hvert fald stå vi tydelig nok her lige ved selve begivenheden, Tranekærs besættelse, og kan bestemme den til ca. $\frac{10}{5}$. Men hvornår kom Iver Akselsøns opsigelsesbrev fra Sverige? Lundebispernes krønike, der er samtidig og pålidelig, siger: ved pinsetid. Pinsedag 1467 var imidlertid $\frac{17}{5}$. Selv om man nu også tager udtrykket »ved pinsetid» i ret vid betydning, synes det så at

sige umuligt, at budskabet om besættelsen kan være nået Iver Akselsøn, at han kan have fået tid til at konferere med broderen Erik og til at afsende troskabsopsigelsen, endelig, at denne kan have nået kong Kristiern, alt på en ugestid eller noget mere. Enhver som kender noget til datidens forbindelser ved, at dette må betegnes som næsten utænkeligt.

Men et bedre vidnesbyrd end det kronologiske om, at det ikke var Tranekæraffæren, som drev Akselsønnerne til bruddet, men andre motiver, er bevaret os i selve de klager, hvormed Iver Akselsøn motiverede sit troskabsbrud. Det er nemlig et mærkeligt faktum, at skønt opsigelsesbrevet selv er gået tabt, (det resumé af dets indhold, som gives hos Hvitfeld, er nemlig øjensynligt den reneste konstruktion af forfatteren¹), ere vi dog ad anden vej i stand til indirekte at lære alle de grunde at kende, som Iver anførte for sit skridt. Året efter, 1468, da striden var i fuld gang, lod kongen tage landstingsvidner på Sjælland, Fyn og i Jylland om berettigelsen eller ikkeberettigelsen af de af Iver anførte klager.² Forsamlingerne vidnede her, at kongen hverken før eller efter, at han fik Ivers »untsyelssæbref», på lovlig vis var bleven krævet til regnskab af ham på tingene. Kongen havde ikke heller taget breve af landekisten til adelens forfang, havde ikke forkrænket den hellige kirkes eller nogen god mands frihed og ej heller gjort nogen riddersmandsmand overvold på gods, person eller ejendele. Han havde endelig hjulpet den fattige så vel som den rige til ret og skel, overholdt sin kongelige ed og ikke oprejst almuen mod ridderskabet.

Det er vanskeligt at se, hvad der ligger bag ved disse seks beskyldninger, der i den foreliggende form ere ganske vage; en begivenhed som inddragningen af Tranekær synes dog ingen af dem at kunne hentyde til. Beskyldningen for, at kongen skulde have bemægtiget sig adelige breve, kan

¹ Allerede for flere år siden har mag. E. Arup gjort opmærksom herpå i sin prisafhandling om Hvitfelds kilder til Kristiern I:s og Hans' historie. Da dette arbejde er utrykt, må jeg takke forfatteren for at have meddelt mig oplysninger til Akselsønnernes historie derfra.

² *Dipl. Chr. I.* nrr 139, 141 og 142 af $\frac{1}{4}$ og $\frac{7}{15}$ 1468. Ejendommeligt er det, at vi intet landstingsvidne have fra Skåne: det kan ganske vist være gået tabt, men man må også erindre, at det var i Østdanmark, at Toterne havde deres største magt.

være sand eller ikke-sand; vist er det, at han året efter mødte frem for rigsrådet med et af Toternes breve, som han kun kan være kommet til på ulovlig måde.¹

Når Kristiern derefter anklages for at have krænket kirkens friheder (herpå peger vel også beskyldningen for brud på kongeeden), kommer man til at tænke på den afdøde Peder Akselsøn og hans frugtesløse kamp for at nå Odense bispestol. Karakteristisk er det da også, at traditionen senere hævdede, at dette havde været et af Ivers vægtigste motiver til bruddet.² Værst er beskyldningen for vold mod ridderstandens personer og deres ejendom, og her synes man at komme nærmest på sporet efter grundlaget. Dette er åbenbart den lille spire til den store strid, som senere skulde udkæmpes mellem Oluf Akselsøns datter af første ægteskab, den bekendte fru Birgitte på Hammerstad, og hendes yngre halvsøster af samme navn om godset Vallø. Man er vant til altid at se fru Birgittes navn knyttet til brevforfalskninger, men i hvert fald for den første del af hendes livs vedkommende har man sikkert gjort hende nogen uret. Sagens sammenhæng synes at være følgende. Ca. 1460 havde fru en ladet sin mand, Erengisle Nilsson, sælge den del i Vallø, som var hendes mødrearv, til faderen Oluf Akselsøn, der herved forenede besiddelsen af hele gården på sine hænder 1461. Til gengæld afstod han til Erengisle Gllii i Sverige og sit hallandske gods og kendte sig desuden at være fru Birgitte 1200 rinske gylden skyldig, som hun ikke fik fyldest for i jordegods. Disse 1200 gylden erklærede »svenske frove Birgitte» senere, at hun ikke havde fået, og hun påstod desuden at have bevaret sin arveret i Vallø efter faderens død. En del af det hallandske gods solgte hun siden til dronning Dorotea, og på lignende måde afhændede hun sin ret i Vallø efter faderens død 1464 til kongen, et salg som hendes slægt dog, men

¹ 20/11 1468 lader kongen for rigsrådet forelæse et skiftebrev efter Peder, Kjeld og Anders Akselsøn, lydende på, at Iver skal beholde fædrengodset i Malmö, Lister og Blekinge og fornøje Erik og Laurids for deres fædrene del deraf. — Rigsrådet erklærer, at kongen må »bliffue» ved godset, både Ivers, Eriks og Laurids! *Dipl. Chr. I* nr 146.

Viborgtingsvidnet har ekstra denne passus: »Item om vor nadugh herre haver borth taghet breff eller privilegia i nogher sted, ridderskabet till forfangh i noger made» o. s. v.

² Svaning i Gl. kgl. saml. 4to 2444 (D. kgl. bibl.).

næppe med rette, anså for ganske ugyldigt.¹ Men kongen begik — ifølge Hvitfeld — igen den uret at lade sig indføre med rigens ret for oppebørselen både i fruens og hendes halvsøsters del. »For denne Sag skyld vaar stor Tuedract», siger Hvitfeld,² men tydeligt nok have alle hr. Ivers beskyldninger i nogen grad karakter af påskud, og hvis Tranekærs besættelse havde været derimellem, var den nok kommen til at indtage en fremtrædende plads, også i kongens forsvar gennem tingsvidnerne. Vi stå sikkert her over for omtrent samtidige, men indbyrdes uafhængige begivenheder.³

En ganske anden sag er det derimod, at Akselsønnerne bag efter måtte være ivrige for at gøre den ulovlige konfiskation til en hovedanledning til deres brud med kongen og stræbe efter at antedatere denne begivenhed. Om efteråret, da Erik Akselsøn i et brev til Lübeck søgte at forsvare sin og sin broders optræden mod den danske konge, skyder han naturligvis pantelenets inddragning frem i aller forreste række blandt de klager, som de have at føre mod ham. Dog fremhæver han også, at kongen har bemægtiget sig »etwelken eren liggenden grunden unde vederlike erue», = affæren med Vallø? Og han tilføjer, at kongen i det hele har vist overgreb mod »vele guder lude». Som rimeligt var, har da brødrene til gengæld »eine erlike vorwaringe gedaen nach gebore».⁴ Hermed må der åbenbart fra Erik Akselsøns side tænkes på et almindeligt fejdebrev; et opsigelsesbrev fra ham nævnes intet steds og vilde vel næppe heller passe med hele hans stilling som svensk undersåt og Sveriges rigsforsender.

Endnu bør det vel tilføjes, at Kristiern I vistnok har søgt et retsligt grundlag for sin inddragning af Tranekærslenet i en gammel reduktionsbestemmelse, om hvilken der

¹ *D. adel. brevkister* ed. Thiset pp. 127 ff., 139, 151, 153.

Brasch Vemmetofte I 23.

² Kvartudg. 134.

³ Mærkeligt er det at se, at allerede $\frac{2}{5}$ og $\frac{13}{5}$ 1467, da Hans blev hyldet som tronfølger på Fyns og Sjællands landsting, havde kongen tilbudt, at hvis der var nogle åndelige eller verdslige, som havde nogen beskyldning mod ham i nogen måde, vilde han pleje dem ret og skel. — *Dipl. Chr. I* nr 136. — Møllerup i *D. H. T. 5 r. V* p. 43. Det ser næsten ud, som om Ivers brev allerede da var ankommet. Jfr. Hvitfeld 164: Kongen har i to somre på landsting tilbudt at stå til rette.

⁴ Styffes Bidrag III nr 88.

kun er levnet os sparsom og unøjagtig efterretning gennem Hvitfeld.¹ Den gik ud på, at de pantelen skulde inddrages, hvis årlige indtægt havde summet sig op til at overskride hovedstolen og således givet lensherren ækvivalent for den udlagte pantesum. Forkastes kan efterretningen vistnok ikke, men man kan næppe heller påstå, at reduktionsbestemmelsen har været mere end et påskud for kongen ved hans brutale optræden.

Hermed have vi gennemgået selve bruddet mellem kongen og Akselsønnerne. Frk. Skoglund har den fortjeneste (ganske vist med Mollerup som forgænger) stærkt at have betonet betydningen af bestemmelsen ²/₁₀ 1466. Som det fremgår af ovenstående, er jeg derimod ikke enig med hende i opfattelsen af den tranekærse episode. Fra dansk side har for nylig Arup udtalt:² »Grunden til denne betydningsfulde kamp er Akselsønnernes frafald, der fuldbyrdedes ved Nyköpingsbryllupperne i september 1466.» Hvis meningen hermed er, at bryllupperne ere årsagen til bruddet, må jeg protestere; Kristiern I havde ikke det ringeste at indvende mod bemeldte forbindelser. Hvis »ved Nyköpingsbryllupperne» betyder »under» dem, og der hermed er tænkt på bestemmelsen af ²/₁₀, kan man i hvert fald næppe sige, at frafaldet »fuldbyrdedes» herved; den er da kun det første skridt dertil. Og selv om man som Arup med rette sætter politiske årsager i første række og skyder Tranekæreepisoden tilbage i anden plan, hvorved der jo dog er at mærke, at den politiske omdannelse i Sverige endnu ikke havde fundet sted på dette tidspunkt, kan man dog næppe heller se ganske bort fra de klagemål, som Iver Akselsøn som dansk adelsmand indflettede i sit opsigelsesbrev til kongen.

4.

Begivenhedernes strøm ligger nu åben og klar foran os, og der kommer en fart over den, som virker i høj grad tiltalende. Den person, hvem dette skyldes, er Iver Akselsøn. Først i året 1467, da han allerede er en midaldrende mand, er det, at han for alvor kommer til at vise de evner,

¹ Kvartudg. p. 39.

² *D. hist. tidsskr.*, 7 r. IV p. 538 f.

han sidder inde med. Broderen Erik havde, som ovenfor omtalt, kastet sig i armene på kong Karls parti for at styrke det mod ærkebispens overmagt og genvinde sin egen neutrale stilling over begge parter. Da han nu er nær ved at bukke under, lander Iver Akselsøn fra Gotland i Øst-sverige. Han slår den ene af modstandernes hære i Nerike og ophæver danskernes belejring af Stockholm efter at have tilføjet dem et betydeligt nederlag på Kungsholmen. Og ikke nok hermed får han tid til samme år at undsætte sin belejrede gård Lillö, der lå på en holm i Helgeå, midt i et vidtstrakt hollandsk englandskab omkring det nuværende Kristianstad; vanskeligt at indespærre, let at undsætte fra Sverige langs åen. Ved denne lejlighed slog hr. Iver for anden gang en dansk hær. Hans eneste tab i årets løb var Sølvesborg, som i september måtte overgive sig til kong Kristiern.

Iver Akselsøn havde grebet dybt ind i Sveriges skæbne, ganske vist hovedsageligt ledet af hensynet til sin broder, men lønnen herfor udeblev ikke. Efter danskernes nederlag ved Kungsholmen vendte Erik Akselsøn sig på folkets begæring atter til Karl Knutsson, der kaldtes tilbage; selv indså han, at forholdene vare voksede ham over hovedet. Erik Akselsøn er en statsmand af den slags, som kan vente. Da de andre kræfter ere opbrugte, kommer turen til ham. Hans statsmandsevner ere ikke af de største, om han end besidder en betydelig smidighed; ikke heller er han fremragende som feltherre, om han end blandt sine bedrifter tæller stormen på et tårn på Øsel og en sejr over dal-karlene. Og blottet for alle idealer som han er, har han træk, der minder om de bekendte »politikeres« i Frankrig et århundrede senere.

Naturligt nok er det hans broder, kongens svigersøn, der høster den største løn. I begyndelsen af det følgende år 1468 fandt den mærkelige begivenhed sted, at kong Kristierns forhenværende undersåt sluttede en ligefrem traktat med Karl Knutsson. Denne gav ham ret til en slags medregering i Sverige; alt hvad han påbød på kongens vegne, skulde blive adlydt, og efter kong Karls eventuelle død skulde han alene overtage den foreløbige regering. Men derfor blev han ikke egentlig svensk undersåt; han

lovede ganske vist at være Sveriges regering huld og tro, men af reelle løfter afgav han kun det, ikke at ville angribe Sverige fra Gotland af. Dokumentet er interessant som vidnesbyrd om datidens uklare statsretslige begreber; det bringer efter sin ordlyd Iver Akselsøn i en uholdbar dobbelstilling ved at sætte Sverige og Gotland i en slags personalunion til hinanden.¹ Faktisk er brevet dog kun en traktat mellem to indbyrdes uafhængige magter, ved hvilken Sverige kun opnår noget rent negativt; men Iver Akselsøn indrømmer det en stilling, der kun kan betegnes som fyrstelig.

Af højhedsstræben er det dog sikkert ikke, at han har søgt at indtage denne plads; årsagen er tydelig nok, han vilde holde en dør åben til forsoning med den danske konge. Allerede i vinteren 1467—1468 var der under Lillös belejring nogen udsigt til en sådan, og selv om mødet mellem parterne i Halmstad blev til intet, er det dog ikke så ganske sikkert, at kongen har ret, når han siger, at dette skyldtes Ivers »vorretlike list«. I en hel årrække var denne altid ivrig efter at komme til fredsmøde med kongen og til dom mellem ham og sig. Han glømt ikke de uhyre tab, som alle slægtens medlemmer havde lidt ved konfiskationen af deres ejendomme på dansk grund. Hvad Ivers eget gods angår, blev det sammen med Eriks og Laurids' tildømt kronen af rigsrådet for højforrædderi i efteråret 1468, men allerede forinden havde sikkert Kristiern I sat sig i faktisk besiddelse deraf.² Snart efter ramte også kongens vrede på ganske tilsvarende måde Åge Akselsøn.

Underligt er det dog nu at se, hvor hurtigt den gunstige stilling ligeledes ændrer sig for Iver i Sverige. Jævn og åben som han var; gavmild, i det mindste over for gejstligheden; kongens svigersøn og befrieren fra hans fjender og fra danskernes angreb, må han have erhvervet sig megen yndest, også hos det brede folk, uden hvilket man heller næppe kan forstå, at han så hurtigt kunde hæve sig

¹ Når de svenske afsendinge på mødet i Lübeck 1469 krævede Gotland tilbage til Sverige, kan man med henblik på, at de selv også vare ombud for Iver, kun betragte dette som følgen af en juridisk fiktion, svarende til den senere på møderne under Sten Sture. Iver havde ingen anledning til for alvor at ønske ændringer i Gotlands statsretslige stilling.

² Se ovenfor pag. 225 note 1.

til den højeste magt i et fremmed land. Men først og fremmest beroede dette på hans feltheredygtighed og raskhed, og allerede de første måneder af 1469 skulde gøre et betydeligt skår i hans anseelse på disse områder, hvorpå dog først og sidst hans magt i Sverige beroede.

De begivenheder, som i dette år fandt sted i Vest-sverige og som styrkede kong Kristierns magt militært set ret betydeligt, have kun i mindre grad fængslet historikernes opmærksomhed, hvad enten de vare svenske eller danske. Grunden er vel, at medens lykken her for et øjeblik syntes at skulle begunstige den danske konge, vendte den sig allerede det følgende år, og da navnlig det næstpåfølgende, på Brunkeberg, så afgjort imod ham, at betydningen af begivenhedernes første akt kun blev rent forbigående. Men for Akselsønnernes stilling i Sverige spiller kampen ved Herrljunga en afgørende rolle.

Straks efter den 1ste januar 1469 havde kong Karl sendt 1,000 mand til Västergötland til Axevallas belejring, da dette slot endnu var på danske hænder. Dette var ikke nogen betydelig styrke, og da Kristiern I i de første dage af februar brød ind i Sverige for at undsætte borgen, trak svenskerne sig uden kamp tilbage, åbenbart fordi de kendte sig underlegne.¹ Der kommer nu en pause, idet kongen bliver liggende en tid og venter på angreb, men de svenske adelsmænd, som ere vel underrettede gennem spejdere, holde sig forsigtigt tilbage. Endelig taber kongen tålmodigheden, og da det tillige begynder at blive noget knapt med proviant, vender han tilbage til Danmark; dog mister han på hjemvejen i Småland nogle folk ved et baghold. Fjenden forfølger sit held og drager efter ham ind i Halland, hvor han synes at have belejret en borg (Varberg?). Men da griber kong Kristiern, skønt syg, anden gang til våben, hans modstandere trække sig tilbage for ham, men han følger efter ind i Sverige² og sydvest for Axevalla på sletten ved Herrljunga kommer det den 27de marts til en rytterkamp, i hvilken kongen selv opgiver sine tab til 45

¹ Kongen selv siger, at han ca. ²/₂ drog op i Sverige: *dronning Dorothea* skriver, at toget fandt sted henimod begyndelsen af februar. Endelig erklærer *Vadstenadiariet*, at den svenske hær blev foran Axevalla fra ca. ¹/₁ til ¹²/₂. Alle disse angivelser stemme kronologisk vel overens.

² *Vadstenadiariet* opgiver ¹⁰/₃ for hans andet indfald.

sårede og 1 død, mens han påstår, at fjenden mistede 600 mand og 450 heste.¹

Hvorom nu alting er, var kampen et nederlag for Kristiern Is modstandere, og det er til dette nederlag, at Iver Akselsøns navn, desværre for ham, blev knyttet. Den lybske krønike fortæller, at han belejrede to slotte (Axevalla og Varberg²), var med i Halland og blev slået af kongen. Mere få vi at vide om hans optræden ved denne lejlighed af en forfatter, der dog først nedskriver sin skildring eet århundrede senere. Danskeren Svaning har ganske vist ikke noget stort ry som historiker, og hans beretninger ere på humanistisk vis overfyldte med klassiske reminiscenser men han har ofte benyttet nu tabte kilder, hvad der giver hans fortælling nogen værdi.³ Også ved sin omtale af slaget ved Herlyng »ad Eluinsburgum» i marts 1469 ved han noget nyt at berette, nemlig at Iver Akselsøn kæmpede tappert i første række på svensk side. Men da det til sidst gik ilde, kastede han sig på flugt, og så fulgte alle de øvrige ham i samme øjeblik. Det er klart nok, at man ikke tør bygge noget på en så almindelig skildring; kun dette står fast, at en tradition har bevaret sig i Danmark om, at Iver Akselsøn havde spillet en fremtrædende rolle ved denne lejlighed. — Men hvad mener Vadstenadiariet med at sige, at kampen kom i stand »på nogle forrædderes anstiftelse»? Vi ved andet steds fra intet herom. Thi disse ord skulde da vel ikke være et udslag af en forandret folkestemning over for Iver, så at man nu pålagde ham den brøde ikke alene at have tabt slaget, men også at have fået det i stand; altså et nyt forrædderi?³

¹ *Vadstenadiariet* siger dog kun, at der faldt og såredes mange på begge sider, men det indrømmer, at de svenske adelsmænd veg og kom tilbage til Vadstena $\frac{1}{4}$. Også kongen forlod Västergötland. For øvrigt sætter diariet kampen til $\frac{29}{8}$.

² Se *Dansk H. T.* 7 r. II p. 483 ff. I det hele spiller Iver Akselsøn en meget fremtrædende rolle i Svanings skildring af Kristiern Is historie.

³ Kilder for kampen ved Herrljunga er først og fremmest *kongens egen beretning*, skreven til hansesæderne $\frac{9}{4}$ 1469 (HR. 2 r. VI 170), dernæst *Dronning Dorotheas brev* til søsteren Barbara i Mantua $\frac{20}{4}$ (fremdraget af Lindbæk i *Dansk H. T.* 7 r. III, 469), og *Vadstenadiariet* (SRS I, 189), der på en heldig måde korrigerer de to foregåendes ensidigheder. Alle disse tre ere samtidige, men ingen af dem nævner slagpladsen eller Iver. *Rimkrøniken* (v. v. 1803—1828) foretrækker at tie om denne

Man forstår let, at sympatien for Iver måtte kølnes i Sverige, og da Sten Sture det følgende år havde bedre held med sig ved Øresten, vendtes blikkene naturligt mod ham. Da så kong Karl straks efter døde, skulde efter traktaten Iver Akselsøn have overtaget den foreløbige styrelse af Sverige. Om dette er sket, ved vi ikke, men vist er det, at han og broderen Erik satte deres indflydelse ind på med forbigåelse af deres egen kandidatur at sikre Sten Sture pladsen som rigsforstander. Dette vidner om et vågent blik for folkets stemning og for øjeblikkets krav; tillige om en diplomatisk ånd, som lod dem foretrække at vinde en politisk rival for sig. Til gengæld viste den nye regering sig ikke mindre ivrig end sin forgænger for at støtte Akselsønnernes krav over for Kristiern I, foreløbigt dog uden held. Og så kom slaget på Brunkeberg.

Hvor vare Akselsønnerne henne under det? Måske var Iver nødt til at forblive på Gotland, der var udsat for angreb af kongen under forbifarten til Stockholm; men Erik da? Man kan forstå, om brødrene, der stræbte efter forhandling med kongen, gyste tilbage for at deltage i et skridt, som måtte ægge ham voldsommere imod dem end nogensinde siden 1467. Og dog havde den slags betænkeligheder ikke gjort indtryk på Iver Akselsøn før kampen ved Herrljunga. Men vigtige var følgerne for deres egen stilling i Sverige af den omstændighed, at de ikke kom med i alliancen mellem rigsforstander, borger og bonde; der blev ingen politisk plads for dem i det nye Sverige. Stillingen som godsejer i stor skala bliver da også den erstatning, som Iver søger at slå sig til tåls med under de følgende år.

kamp, men dvæler derimod med forkærlighed ved Kristierns uheld det påfølgende år mod Sten Sture ved Øresten. Dette er just det omvendte af Vadstenadiariets fremgangsmåde. På dansk side omtales kampen og dens plads først af *den danske Rimkrønike*, som vækker tillid ved at omtale de 5 erobrede faner, som hang i Frue kirke i København; det synlige minde har her åbenbart styrket traditionen. Fortællingen om fanerne gentages simpelthen af Peder Olsøn (SRD. I, 144), men berettes med variation af Svaning (SRS III, 1, 146), hvad der styrker dennes autoritet. Uafhængig er også *den lybske krønike* (Lüb. Croniken II, 318) med dens fortælling om »her iwen aesen». Endelig nævnes kampen »på Harlyung» i *den gamle Liste*: »Nu i en manss aller hafve thenne Slag varet mellom Sverige oc Danmark.» (SRS. III, 1, 33).

5.

Han havde et dobbelt grundlag at bygge på her: arven efter sin afdøde svigerfader, kong Karl, og sine egne danske, for øjeblikket konfiskerede godser. Hvad den første angår, er der levnet os så udførlige og, efter hvad der vides, hidtil ubenyttede oplysninger derom, at der må være anledning til her at gå noget nærmere ind derpå. Kong Karl havde efterladt sig to døtre, Magdalene, dronning Karines datter, gift med Iver Akselsøn, og hendes ældre halvsøster Kristine, som længe før Nyköpingsbryllupet havde ægtet Erik Eriksøn Gyldenstjerne. Som bekendt døde kongen i maj 1470. Først ved påsketid 1474 fandt imidlertid skiftet sted mellem de to svogre i Söderköping.¹ Fortegnelsen over den del, som tilfaldt Iver, er bevaret, og i spidsen for den er sat de betingelser, hvorefter skiftet fandt sted.² Disse ere særligt gunstige for Iver Akselsøn.

Først drejede det sig om *dronningens morgengave* (hun var død 1451) og hendes fædrene og mødrene *arvegods*. Morgengaven havde aldrig været døtrene fratagen, derimod havde de mistet arvegodsene ved den værste af konfiskationerne: 1458, men fået dem igen allerede 1465.³ Af alt dette gods arvede fru Kristine $\frac{1}{3}$, og fru Magdalene 7 dele.

Derefter kommer *kongens og dronningens købegods*. Deres ægteskab var indgået 1438, 10 år senere blev Karl konge, atter 3 år efter døde dronningen. Hvad det købegods angår, som Karl Knutsson havde forskaffet sig, efter at han blev konge, var det allerede blevet konfiskeret 1457 og var ikke blevet løsgivet, selv ikke 1465. Hvis der derfor ikke 1474 under kategorien kongens købegods forstås gods, som var købt af ham før 1448, må der senere end 1465 have fundet en os ubekendt løsgivelse af kongegodset sted. Dette er ikke usandsynligt. — Af dette gods arvede fru Kristine 9, og fru Magdalene 15 dele.

Som tredje klasse følger så kongens *købegods efter dronningens død*. Der arver de lige; »æy ved Jack æn nu ret-

¹ Sv. RA., C 50 II: Strödda Jordeboks och Räkenskapsanteckn.

² Sv. RA., C 8: Arfvet efter Karl Knutsson.

³ Om konfiskationerne se frk. Skoglund pp. 77, 78 note 1 og 112 note 1.

tere», følger skriveren forsigtigt til. Men om dette gælder det samme, som vi anførte om klasse 2. Antagelsen af en nu ubekendt befrielse 1466—1470 af købegodset fra kongetiden bestyrkes herved.¹

På dette sted indskydes nu den bemærkning i bestemmelserne 1474, at hvad fru Magdalene fik af sin faders gård, skal hun ligeledes lade komme til skifte.² Efter (o: af) dronningens treding af *løsoret* får fru Kristine $\frac{1}{8}$; »och min herre kongenss tvo dele, then arffve the bade lika».

Men Karl Knutsson havde længe før sin kongetid haft en *første hustru, Birgitte*.³ Det siges her, at han skiftede deres fælles *købegods* til sig for den arv, som tilfaldt ham efter deres søn, Ture. Men arvingerne skiftede nu atter godset som andet *købegods*.⁴

Endnu nævnes *panterne*: Östkindis og Aske herreder i Östergötland, Trysrom og Hannes sogne i Tjust, samt Borgholm og Öland; om hvilket alt gælder, at man ved arveskiftet fulgte samme princip som med hensyn til kongens og dronningens *købegods*. Og endelig anføres det gods, som den afdøde konge løste ind på sit *byrdebyrds* o: byrdebuds vegne; »thet mener Jach, at thet gar ther svo om, som om annet köpe gotz, som köptes i Drotning Karines Tid», altså også Kristine 9 dele, og Magdalene 15.

Hvad disse sidste grupper angår, nævnes pantelenene ikke ved nogen af reduktionerne som forbeholdte døtrene; de må altså være gåede tabte allerede 1457, og først efterhånden erobrede tilbage, da landet frigjordes. Borgholm med Öland havde jo været Karl Knutssons gamle pantelen, og det var netop svigersønnen Erik Eriksøn, som havde siddet her, indtil danskerne erobrede slottet.⁵ Nu var det erobret tilbage, så at her altså kun er tale om

¹ Thi at der hermed skulde hentydes til nyt *købegods* fra årene 1466—1470, er ikke sandsynligt og strider også mod udtrykkene »kongens og dronningens *købegods*» og »kongens *købegods* efter dronningens død».

² På et andet blad står, at Iver med sin egen skal føre 12 mands cd. åbenbart på, at dette blev udført ærligt. — Har Magdalene været faderens yndling og derfor fået mest i hans levetid?

³ Turesdotter Bjelke.

⁴ Det er altså urigtigt, når det i Anreps Ättartaflor I, 1. 260 hedder, at Ture »ärfdes, med faderns bifall, af samsystem» (Kristine).

⁵ Styffe, Skand. u. Unionstiden 216. To sogne på Öland vare iøvrigt allerede ³⁰s 1472 blevne forlenede til Iver Akselsøn af Sten Sture. Iver må vel altså være gået ind på også at lade sin del af søn gå til skifte.

skær magt fra begge sider. — Byrdebudsgodset havde kongen fået tilbage 1465 efter at have været berøvet det i 8 år. — Men mærkeligt er det rigtignok, at der 1474 mellem de så omhyggeligt sondrede kategorier ikke nævnes det mest nærliggende: kongens egne arvegodser, som vare blevne ham forbeholdte 1457, delvis berøvede ham 1458 og helt tilbagegivne 1465.

Man får allerede gennem skiftebestemmelserne et indtryk af, hvor omfattende godser det har drejet sig om ved delingen. Iver Akselsøns part blev da også meget betydelig, hvad der åbenbart desuden skyldtes, at hans hustru som datter af dronningen fik forholdsvis langt mere end halv-søsteren Kristine.

Hvor meget fik han da i det hele som sin hustrus arvepart? En sammenlægning af de anførte enkeltsummer giver ikke et helt korrekt resultat, da nogle af ejendommene mangle indtægtsangivelse. Men det lønner sig dog at sammenregne dette minimum, og hvis man sætter en antagelig sum for de ikke opgivne indtægter af arvegodset i Västmanland, (thi kongens arvegods findes mærkeligt nok optaget i listen, skønt det ikke nævnes i skiftebestemmelserne), kommer man — de store gårde, Rönö og Haga, ikke medregnede — til en slutsum af ca. 1,100 mark. Det er dog muligt, at listen over kongens indløste gods ikke betegner Ivers del, men totalsummen; foretager man en dertil svarende reducering, når man til summen ca. 1,000 mark. Dette tal er sikkert sandheden nær. Et steds i regnskabet opgives totalsummen til 836 mark, et andet sted til 822 mark; begge disse tal ere åbenbart noget for lave.¹

Det er en meget betydelig økonomisk støtte, som Iver Akselsøn har fået gennem denne arv, og dog var den kun en støtte. Hans store indtægter af Gotland, som vi senere skulle betragte, dannede grundstammen, og man kan ikke tvivle om, at han som sin kongelige svigerfader havde foretaget betydelige ejendoms køb på svensk grund, selv om vi intet ved herom. Hertil kom indtægten af hans svenske len. 1472 havde Sten Sture forlenet Iver Akselsøn både med en del af Öland og med Stegeborg.² Hertil kom senere

¹ Mere specificerede oplysninger om godslisten vil findes i et senere tillæg.

² Hvitfeld fol. 935 og 938.

en række herreder nord for Mälaren. Til eet af disse skulle vi senere vende tilbage, da der er levnet os specificerede oplysninger om Ivers indtægter heraf.

Inden vi forlade listen over Iver Akselsøns del ved godsskiftet efter Karl Knutsson, er der dog grund til at fæste opmærksomheden på, at den indirekte kan give os underretning om en ting af betydelig historisk interesse, nemlig hvor stor en indtægt kong Karl havde af hele sin private ejendom umiddelbart før sin død. Iver Akselsøns del heraf er i det store og hele givet ovenfor; heraf må man kunne udregne, hvor meget Erik Eriksøn fik, ved at følge skiftebestemmelserne: $\frac{1}{8}$ af dronningens morgengave og arvegods, $\frac{3}{8}$ af kongens og dronningens købegods o. s. v. Resultatet er da ca. 775 mark, hvori indtægten af Fogelvik ikke er medregnet. Den samlede indtægtssum af Karl Knutssons jordegods 1470 bliver således som minimum ca. 1,800 mark årligt.¹ Hvilken forandring fra, da han 1465 på Raseborg ikke kunde betale en gæld på nogle få mark!

Kong Karl havde været en stor godsopkøber, navnlig i årene efter sin dronnings død 1451—1457. Hans og hendes arvegodser lå for største delen i de gamle frugtbare landskaber »nordan skog»: Uppland, Närke og Västmanland. Men allerede under sin første hustrus levetid, da han begynder at opkøbe, se vi ham vende blikket mod sydost, mod Östergötland og ganske særligt mod de sparsomt beboede landskaber Varend og Tjust. Måske skyldes dette, at jorden var billigere her, og at det lønnede sig at opdyrke den ved »stubbekarle» (d. v. s. nybyggere). Er dette tilfældet, bliver listen også et lille bidrag til historien om Sveriges kultur og bebyggelse.

Lærerigt er det desuden at anstille en sammenligning mellem listen fra 1474 og en tidligere fra 1457, der også omfatter kong Karls gods i Uppland, Södermanland, Västmanland og Närke,² men hvis bestemmelse hidtil har været noget dunkel. Jeg har sammenlignet de to lister for Upplands vedkommende, og det viser sig, at hvad angår fru Magdalenes mødrengods i Uppland, nævnes intet af dette i listen 1457; derimod anføres store dele af kongens arvegods,

¹ De store gårde Rönö og Fogelvik stadigt fraregnede.

² Sv. RA. C 7.

af det fra Kristiern Nilsson indløste gods og af købegodset under og efter dronningens levetid.¹ Dette synes at tyde på, at denne sidste liste er oprettet i anledning af konfiskationen 1458, ved hvilken Karl Knutssons døtre kun beholdt deres moders morgengave og deres faders købe- og pantegods fra tiden før hans kongedømme, derimod ikke hans arvegods, som dog var blevet dem forbeholdt ved den første konfiskation 1457. Listen skulde altså omfatte alt det gods, som Kristiern I tog 1458.²

Men endnu en mærkelighed frembyder skifteprotokollen fra 1474, der er hist og her indført oplysninger om Iver Akselsøns udgifter i disse år, og eet sted endog afskrevet et helt brev; skriveren har benyttet en tom side som notebogsblad i en senere snæver vending. Disse notitser angå Akselsønnernes og specielt Ivers fredelige kamp for at få deres konfiskerede danske godser tilbage.

At gå dybt ind på de lange forhandlinger desangående i 1470-erne vilde føre for vidt.³ Men hertil kommer, at selve Iver Akselsøns skikkelse mister noget af sin interesse for os, og at man føler, at hans kulmination allerede er forbi. Hans energi er dog, som vi nedenfor skulle se, ingenlunde slappet, men først i sit livs aften er det dog, at han atter ganske formår at samle blikkene på sig, selv om hans navn nu ikke længer så meget er knyttet til Sveriges historie som til hans fjerne ø.

Forhandlingerne med Danmark begyndte fra svensk side straks efter Brunkebergsslaget, og de trak meget længe ud. Grunden hertil var, at de to spørgsmål, Sverige og Akselsønnerne, skulde løses samtidigt, hvortil Kristiern I aldeles ikke havde lyst. Han ønskede at blive tagen til konge i Sverige og samtidigt slippe fri for at indføre Akselsønnerne i deres gamle len, men de svenske afsendinge holdt ham stadigt til ilden og opstillede forsoningen med de landflygtige adelsmænd som *conditio sine qua non*. Man holdt

¹ Lignende forhold gælder også for Västmanland.

² Da det fra Erik Holmstensson købte gods i Fjädrungaland ikke anføres 1457, må dette køb åbenbart have fundet sted før 1448 eller efter 1467.

³ I det efterfølgende har jeg i det hele taget mere stræbt efter at fremdrage hidtil ukendt materiale end i detaljer at referere frk. Skoglund's fremstilling af 1470-ernes forhandlinger. For dette afsnits vedkommende henvises derfor til hendes bog angående nærmere oplysninger.

forhandlingsmøder 1472, 1473 og 1474; i begyndelsen deltog ikke Iver Akselsøn personlig, men da kongen havde begyndt at give efter for Åge Akselsøns vedkommende, der aldrig havde stået med sværd i hånd overfor ham, men mod sin vilje var bleven dragen ind i sine brødres fald, trådte også Iver mere frem. Det gik dog ikke straks let for ham; da Åge Akselsøn havde genvundet hele sin gamle stilling og på ny overtaget Varberg, fik han ganske vist fædrenegården Härlöf og vel også Knabstrup på Sjælland udleverede;¹ men om han genvandt pantelenene, er tvivlsomt, og de befæstede gårde Lillö og Sölvesborg vilde kongen i hvert fald ikke betro ham. Ganske på tilsvarende måde gik det også Filip Akselsøns arvinger. Da var det, at Iver Akselsøn foretrak at gøre skridtet fuldtud; den 15de januar 1476 erklærede han i Åhus over for kongen og det danske rigsråd, at han holdt Gotland til kongen af Danmarks hånd og altid havde betragtet sig som hans undersåt. Og et halvt år senere lovede de svenske afsendinge i Ronneby at arbejde på Kristiern Is genindsættelse, medens denne til gengæld erklærede, at Sveriges ret til Gotland skulde indrømmes »efter dagtingningens lydelse» (Halmstads traktaten 1450?). Al disharmoni syntes således at skulle gå op i en højere enhed.

Det er til disse års forhandlingsmøder, at de ovenfor nævnte notitser og brevet i skifteprotokollen fra 1474 henhøre sig. Det sidste er en fuldmagt for Ivers svigersøn Arvid Trolle »till at verffve oc forhandle om myne ærende met hogboren forst K. C; theslige hanem Jach hauer oc fulmechtig giort oc met thette myt opne breff fulmechtig oc myndeg giör till at anamme slotzloffwen upa seluesborgh slott»; endelig lover Iver at overholde alt, hvad svigersønnen kommer overens med kongen om.² — Desværre er brevkoncepten udateret, men det er vel sandsynligst, at den skriver sig fra 1476, da Arvid Trolle i august måned var blandt de svenske gesandter i Ronneby.³ Det er imidlertid

¹ I *Räkenskapsboken för Gotland 1485—1487* se vi skipper Tyge komme med korn fra Knabstrup, som han har taget ombord i Køge.

² Sv. RA. C 8 pag. 14 b.

³ Ældre end skiftet 1474, som holdtes ved påsketid, kan brevet åbenbart ikke være, da det er indført i selve protokollen. 1475 holdtes intet møde. Den eneste mulighed for anden datering skulde være, at brevet var bestemt for mødet i august 1474, men dette synes ikke sandsynligt.

et stort spørgsmål, om Arvid Trolle havde held med sig i denne sag. 1476 indehavdes i hvert fald Sölvesborg af Knud Trudsøn (Hase) og 1480 af Povl Laksmand.¹ Det har næppe i mellemtiden været i Ivers hænder.

Men også om Ivers personlige optræden 1476 få vi oplysninger, som ere af ulige interessanter karakter.² De ere åbenbart nedskrevne af Ivers kammermester og lyde således:

»Anammede Jach aff prioren i calmare 12 rinske gylden. Heraff fck Jach min herre i rodneby i lydher motzsons stue 1 rinsk gylden. Item en Kongens man, som ledde min herre eth par

oxen, som Kongen gaff hanum	1 rinsk g. ³
Item Kongens dørsvene	2 r. g.
Item Kongens dare [!] (nar?)	1 r. g.
Item Kongens trumpetere	1 r. g.
Item min fru till faddergaffwe	2 r. g.
Item min herre j nycoppingh closter	2 r. g.»

Her få vi jo en lille oversigt over Ivers og hans frues rejse fra Kalmar til møde med kongen (i Åhus??) og igen tilbage til Nyköping, og stemningen mellem de to kontraherende parter synes efter ovenstående at dømme at have været meget forsonlig. Skade, at man ikke får at vide, hvem faddergaven gjaldt, men endnu mere skade er det, at man ikke får tid eller sted for mødet opgivet. Der er dog intet til hinder for, at notitsen kan angå Åhusmødet den 15de januar 1476, og det vilde stemme godt hermed, at der på den følgende side i håndskriftet kommer en række optegnelser af en anden hånd om udgifterne under en nats ophold i *awesker* (ved Kristianopel) »vet feria sexta infra octavas epiphanie domini» (1476: fredag den 12te januar), nemlig foruden foder og to tdr. øl:

»Item for 30 mentz maltiid om afftenen	20 sk.
Item annen dagen for maltidet oc	20 sk.
Item for strafoder till min herres sex heste, hesten en ertug, thet löber	4 sk.
Item werdinnen ibidem	6 sk.»

¹ Styffe, Skand. n. Unionstiden p. 50. Derimod skriver Iver sig 1477 til Lillö. (Styffe Bidrag IV nr 31). Og ^{11/7} 1482, da Göstaf Karlsson (Gumsehufvud) giver Bent Bille kvittering for Tranekærspenge, er hans brev udstedt på »Syllesborg» hos Iver Akselsøn. (Da. RA. Perg. Langeland 6).

² C. S p. 5 b.

³ At forære hinanden øksne ved slige møder, åbenbart som bidrag til gæsternes underhold, er ikke ualmindeligt i datiden; det samme gjorde Eggert Frille over for hanseaternes afsendinge ved et møde i København 1469. *D. hist. Tidsskr.* 5 r. V p. 60.

Dette store følge og tidspunktet synes at angive, at vi her have hr. Iver og hans mænd på vejen til Åhus. Den udgift, som går lige forud herfor, er gjort i Kalmar om tirsdagen. Karakteristisk nok er denne: 4 hvid til »en krilhage snor till min herres armborst». Iver Akselsøn har åbenbart vist forsigtighed under sin rejse.

Men trods alt dette blev resultatet af møderne 1476 kun magert, skønt der var vist god vilje fra begge sider; de gode øksne og de rinske gylden vare spildte, Iver Akselsøn fik alligvel ikke Sølvesborg igen. Hovedårsagen hertil må søges i, at de svenske gesandter ikke vare i stand til at indfri deres løfter fra Ronneby om at skaffe kongen Sveriges krone.

Sandsynligvis må man søge en god del af skylden herfor i Sten Stures passive modstand, men man kan ikke antage, at han har behøvet at ægge Sveriges befolkning til modstand mod at føre den danske konge ind i landet. Det er velbekendt, at Brunkebergskampen spillede en stor rolle i hovedstaden for dannelsen af en svensk nationalbevidsthed, som i lige grad var præget af selvfølelse og af modvilje mod Danmark; tyskernes uddrivelse af Stockholms byråd, St. Göran med dragen i Storkyrkan og kvindernes årlige vandring til Brunkeberg ere de hyppigst omtalte udslag heraf for hovedstadens vedkommende.¹ Men også de nyfundne stadsbøger, specielt *Tänkeböckerna*, give interessante vidnesbyrd herom. Den 5te juli 1477 vidner t. eks. tre mænd for retten, »athe hördo, thet lasse gudzfridh sagde, ath Koning C. skal koma her, jnnan eth aar ær forlidet, ok taga sva manga köör, som stocholme tilhöra, och skal han lifva sva her j Suerge, ath riket skal ecke forvinnath IX aar efter».² Er naiviteten måske det mest fremtrædende træk ved det anførte sted, gør en beretning to år senere et tilstrækkeligt dystert indtryk: »Berette Per Krusalok fore rettin, ath munken pa gripsholm hade sagt och befalt honom, ath han skulde sigia fore borgamestarne, Radet och menogheten sva, ath en Dæn ær j stocholme, oc han vil

¹ Karakteristisk er det også, at det svenske rigsråd straks efter slaget skrev (desværre nu tabte) breve til beboerne af de skånske landskaber: erindringen om Magnus Smeks herredømme over disse forsvandt som bekendt aldrig i Sverige.

² *Tänkeboken* 1477 pag. 190 (Sv. RA.).

brenna stadin, Oc the tage sik til vara; jnnan try Dygn her effter staar stocholm j stoor fara; forvarer sik, thet betzsta the kunno.¹ Måske har hr. Per »Krusalok» omgåedes sandheden på en letsindig måde, men hvilken udsigt var der til, at en befolkning, som troede på slige rygter, skulde kunne bevæges til at åbne portene for det skræmmebillede, som altid plagede dem?²

Den gjorde det heller ikke. Den erklærede rent ud, at de »Engalunda vilia haffue honom her in i riket»,³ og derved blev det. Den tid var åbenbart forbi, da de svenske stormænd efter behag kunde få de lavere stænder til at gå med, hvad enten det gjaldt for eller imod unionen.

For Iver Akselsøns vedkommende viser det sig altså, i hvor høj grad han i virkeligheden havde tabt sin tidligere indflydelse i Sverige. Under disse omstændigheder har det sin interesse at kaste et blik på, hvilken rolle han og hans familie spillede i selve rigets hovedstad i løbet af 1470erne.

Tänkeböckerna, (som dog først begynde med 1474), give os et tilstrækkeligt tydeligt vidnesbyrd herom, ganske vist mest indirekte, ved deres tavshed. De mænd af adelen og rigsrådet, som trådte i den nøjeste forbindelse med borgerskabet ved at deltage i forhandlinger med rådet og i selve rådstuerettens juridiske virksomhed, ere, hvad man vel kunde kalde Sten Stures klike, folk som Nils Sture og Göstaf Karlsson (Gumsehufvud) og desuden han selv,

¹ *Tänkeboken* 1479 pag. 16: ¹⁴/₇ 1479.

² At frygten for danske spioner dog ikke var aldeles ugrundet, kom for dagen ²⁰/₉ 1484 (*Tänkeboken* 1484 p. 35), da »then danska quinnon som sik hade forklætt», dømmes til at forsværge staden og stadsmarken »komber hon sedan j stadin, Tha skal hon staa vidh layske». (Skampælen? Ej hos Söderwall.)

Hvis de ovenfor anførte eksempler mere give udtryk for den blinde skræk, kommer den vågnede selvfølelse og egentlig national modsætning dog også ofte for dagen, den sidste mærkeligt nok mest fra tyske købmænds side som vel ikke have kunnet finde sig i deres ændrede stilling. — Mest ejendommeligt er sagen mod Gerd Degentow fra Danzig, som beskyldtes for at have kaldet alle stockholmere »rydzse kiättara, forrädara och skalka». Skönt en landsmand senere vidnede på følgende mærkelige måde for at redde ham: »ath Gerd Degentow gik til borgamestarne j Danzeke fore Rettin oc badh them sitia aat sik. Tha loto the gaan ok reknade honom fore een Daare; og skönt han med flere lovede at skaffe rådet i Danzigs brev på, at »Gerd Degentow var rasande i Danzeke», måtte denne dog rømme staden efter at have lovet hverken at ville »for argha, mödha eller quælia nogan borgare eller theres tienare eller theres gotz». (*Tänkeboken* 1479 p. 5, 6, 20 og 21).

³ *Sv. Hist. Tidskrift* 1903 p. 129.

»högboren herre ok forste, vor kere höuitzman». Det er meget sjældnere, at vi møder Erik Akselsøn, der åbenbart var stærkt optagen af sine finske forhold; men sker dette, tituleres også han »högboren forste».¹ Disse to mænd ere de eneste, som bære fyrstetitlen, og vi må da antage, at den har været knyttet til rigsforstandere eller forhenværende sådanne; Erik Akselsøn havde jo været Sveriges riges forstander to gange. Iver Akselsøn, som kun nævnes enkelte gange, og selv da ikke først blandt rigsråderne, kaldes kun »her»,² hvad der synes at tyde på, at han ikke 1470 efter aftalen har overtaget regeringen.

Men selve de anledninger, som kalder disse Akselsønner til Stockholm, ere gennemgående ubetydelige. Vigtigst er sagen mod Otte Torbjörnsson, som havde gjort sig skyldig i kaperier mod danzigske skibe ud for Älfsborg. Den forhandlede i juli og september måned 1475 i det samlede rigsråds nærværelse på Stockholms rådstue.³ Sten Sture talte bevægelige ord: »Otte, Jak haffuer offta therom talath til edher ok sport edher til, om æn j vilde vidherlegga them theres skada. Oc thermet haffuer Jach ok sva lenge hafft edher vthan torn ok biwyar (böjer), ath Jak mentte, thet noger skulde leggja sik uth fore edher; . . . Jak haffuir dagligen nestan faath thera sendebodh ok scriffuilsse, sva ath, vidherfars them engin rett fore theres skada, Tha vilio the vidhergörath ok retta theres skada up aff Rikinsens jnbyggjare, hvar the kunno». Dommen blev døden. I denne forhandling deltog Iver Akselsøn, hvad der gør et mærkeligt indtryk, når man tænker på hans eget senere liv; man synes, at her havde været noget at lære for ham. Men bortset herfra er det mest småsager om tyverier og lignende fra eller af hans, Eriks og Laurids tjenere, som kalde deres navne frem i protokollen. En gang optræder Erik Akselsøn til beskyttelse for Klara kloster, hvori man atter ser et udslag af familiens store interesse for alle gejstlige institutioner; en anden gang gør han i Ivers nærværelse som formynder for Heyne Möntmesters enke to mænd fuldmægtige til at opkræve en hende tilfalden arv i Lübeck.⁴ Dette er ikke den eneste gang, vi

¹ 1475 pag. 39 og 1476 pag. 102.

² 1475 pag. 31; 1477 pag. 223 og 225; 1479 pag. 17 m. fl. st.

³ Tänkkeboken 1475 pag. 31 ff., 49.

⁴ Om Heyne Möntmester se H. Hildebrand: Sv. Medeltid I 919—920.

se Akselsønnerne tilstræbe et godt forhold til Stockholms møntmester,¹ hvad der dog også kunde føre ubehagelige følger med sig for de førstnævnte, som da det 1484 i anledning af møntmesterens forsømmelser kom op, at en mand, som stod i nær forbindelse med ham, havde solgt Iver Akselsøn 6 guldringe og dennes svigersøn, Arvid Trolle, 2 ringe.

I det hele må det siges, at Stockholms Tänkebok for 1470ernes vedkommende giver mere interessante bidrag til vor viden om kvinderne end om mændene inden for slægten.² Selv om bogen ikke yder meget nyt, kan dette dog tjene til supplement af vor hidtidige viden.

Det gælder først *fru Birgitte fra Hammarstaids* uhyggelige skikkelse. Hun er allerede nævnet i det foregående som brevforfalskerske, og hendes virksomhed i denne retning er i løbet af disse år omfattende, skönt det varede noget, før selv hendes nærmeste fik øjnene op derfor. Det var først længe efter, at hun støttet på falske breve havde begyndt en kamp for at drive sin dattermand ud af Hammarstad, at slægten opdagede hendes spil og søgte at gøre hende uskadelig, derved at Erik Akselsøn overtog formynder-skabet for hende. Men da havde hun på sin side allerede søgt at forekomme dette skridt ved at afstå gården til Uppsala domkirke. Stockholms borgere må dog have fået et endnu mere imponerende indtryk af hendes åndsevner, end vi hidtil have haft. Den 8de juli 1476 kom hun nemlig i følge Tänkéboken på rådstuen dér og oplod al sin ejendom, løst og fast, til farbroderen Erik; hun lovede tillige, ikke at disponere derover uden hans samtykke, og han for sin del forpligtede sig til at have hende og alt hendes »j hegn och försvar». Men et fjerdingår senere stod fru Birgitte atter i Stockholms rådstue. »Bekende, ath hon hade bebreffuat och giffuet til Doomkirkione j Upsala sin gaard Hammarsta tilforende, for æn hon hade giffuet sik til hög-boren forste, Her erik axelsson; thet staar hon fulleligan til epter henniss breff[s] Innehallilse, som ther pa giffuen æro.»³

¹ I 80erne sender Iver Akselsøn gaver til ham fra Gotland. *Räkenskapsboken för Gotland*.

² Endnu kan mærkes, at der ³⁰/₁₀ 1482 (pag. 337) tales om arven efter Olaf Botvidsson, »som tiente Her Erik axelsson ok slagin bleff vidh stæket». Vi have vistnok her et minde om de indre kampe i 1467.

³ *Tänkéboken* 1476 p. 108 og 126: ⁵/₁₀ 1476.

Hvis dette ikke var at have holdt onkelen for nar tre måneder tidligere, var ingen ting det; men det er vel tvivlsomt, om Sten Stures venner, som den dag sad i retten, have sørget meget i den anledning.

Den stærkeste modsætning til fru Birgitte danner Ingeborg Ågesdatters milde og fine dronningeskikkelse. Vi kende hende, Sten Stures gemalinde, fra Brunkebergs slaget og den årlige procession til minde herom; tillige ved vi, at hun med fare for sit eget liv søgte at redde en adelsmand, som var kommen i slagsmål i Stockholms gader. Tænkeboken giver os kun få bidrag til hendes karakteristik, og de falde fuldkomment i tråd med det sidstnævnte. Om en vis Herman Rentell, som slog Frederik Skrædder i hans egen bod, siges det, at han fik nåde »fore högborna quinna frv Ingeborges, Hustru anna aff Lyndöös bön skuld, och manga fleres Dandaquinnars bön skuld».¹

Endnu en tredje af Toternes kvinder blev knyttet til Stockholm og for så vidt på en mere inderlig måde end nogen af de foregående, som hun slog sig ned her og stadig købte flere ejendomme på stadens grund. Det var efter Erik Akselsøns død, at hans enke, Elin Gustafsdotter, i de følgende år erhvervede sig dels et hus på hjørnet af Svartbrödragatan og en tomt lige over for det, dels en gård på Södermalm og endelig »ena kaalgaardz tomt» sammesteds.²

Som man ser, ere Akselsønnernes navne ikke skårne dybt ind i Stockholms historie, Ivers endogså mindre end Eriks; de være ved at glide ud af det svenske folks erindring. Denne fyldtes nu hel og holden af Sten Sture og hans venner.

6.

Det er dog et spørgsmål, om Iver har beklaget dette. Han havde åbenbart afgjort vendt Sverige ryggen, og hans urolige ånd havde for længe siden fundet et nyt virkefelt.

¹ 1480 p. 123: ²⁰ o. Også ¹⁰/₄ 1486 går fru Ingeborg med flere damer i forbøn for en synder (Tænkeboken 1485 p. 178).

² *Tænkeboken* 1482 p. 354, 1483 pp. 453 og 460, 1484 p. 469. Af den yngre generation nævnes Hans Ågesøn første gang ved Otte Torbjörnssons sag 1475, siden ikke før 1483 (pag. 412).

Han havde, som så mange i Sverige før og siden, rettet sit blik på de politiske begivenheder, som foregik i Østersø-provinserne.

Oluv Akselsøn havde her kun optrådt som sørøver; Erik havde ført en rent defensiv politik over for Rusland og, om end i mindre skala, fulgt sin broders eksempel; det blev Iver forbeholdt på mere målbevidst sæt at gribe ind i de politiske forhold, som just vare under udvikling i hine egne.

Han var ikke ukendt med tilstandene her. I 60erne havde han jo deltaget i de preussiske fredsforhandlinger. Denne gang gjaldt det imidlertid forholdene i Livland.

Man kan næppe tænke sig et mere broget billede end det, som tilstanden her i det 15de århundrede giver. Først og fremmest skyldes dette de indviklede politiske forhold. Den virkelige herre i landet var den tyske orden, som egentlig var en gren af hovedordenen i Preussen, og som for Livlands vedkommende styredes af en ordensmester på slottet Wenden med mange komthurer og fogeder under sig på de forskellige borge. Ved siden af ordenen havde dog også bisperne betydelige territoriale besiddelser, og den vigtigste af dem, ærkebispem af Riga, var fra gammel tid betragtet som ordenens egenlige overhoved; ved siden af ham stode som fuldt selvstændige fyrster bisperne i Dorpat ved Peipussøen, i Reval og på Øsel, med det derunder hørende Wieck på fastlandet. Men endelig vare også stæderne faktisk uafhængige, og navnlig den vigtigste af dem, Riga, søgte at nærme sig til de preussiske stæder for i forening med dem at bekæmpe ordenen. Vi have her kun en udløber af de talrige kampe mellem allierede stæder og fyrsteforbund, som vi møde så mange steder i Tyskland i det 15de århundrede. Ordenen med dens stormester repræsenterer nemlig fuldtud en livlandsk fyrstemagt. Men den svækkedes ved at være temmelig isoleret, thi fra vennerne i Preussen var der ingen hjælp at vente, optagne som de vare af den fortvivlede kamp med Polen, som endte med freden i Thorn 1466.

Men også med bispemagten lå ordenen fra gammel tid i fejde. Den stræbte ikke alene efter at afryste ærkebispens overhøjhed, hvad der fuldkomment lykkedes den, men vilde

også bemægtige sig valgretten til ærkebisperstolen og de tre andre bispestillinger. Heraf opvoksende der uendelig kiv og megen strid.¹

Danmarks konger, siden Margretes tid ledere af en nordisk stormagt, havde længe søgt at blande sig ind her i Påskuddet for dem, (thi andet end et påskud var det ikke), lød på, at salget af Estland 1346 fra Danmark til den tyske orden ikke skulde være gået ærligt til, og at der i hvert fald skulde være reserveret den første magt et slags supremati over de afståede dele. Denne højhedsret vilde man endog udstrække over Livland. På Kristiern d. Istes tid, da uroen i Østersøprovinserne tiltog, blev spørgsmålet brændende. Navnlig i den første del af sin regering er kongen utrættelig i sine bestræbelser for at skaffe sine krav anerkendte. Men en underlig dobbelthed præger hele hans handlesæt. Thi samtidigt med at han søgte at beskytte de forskellige domkapitlers valgret over for ordenen, navnlig Dorpats, hvor han havde udsigt til at få sin egen broder Moritz anbragt, vilde han ikke slutte sig til de mere demokratiske rørelser i stæderne imod ordenen, vistnok fordi han som tysk junker sympatiserede med den sidste i kampen. Men han drev endog sin mangel på logisk handlemåde så vidt, at han gennem en alliance med den tyske ordens mester søgte at skaffe sig den attræede overhøjhed og faste pladser i landet. At denne politik viste sig som et komplet misgreb, kan ikke undre. Fra ca. 1462 trak han sig da ganske tilbage fra de livlandske affærer.²

I Danmark havde dog disse forhold vakt interesse i ret vide kredse, og det er som et udslag heraf, vi må betragte Akselsønnernes optræden på Øsel, hvor de handlede som privatmænd, men åbenbart med kongens fulde samtykke. Også her gjaldt det et omtvistet bispevalg; Akselsønnerne tog parti for domkapitlets kandidat Johannes Vatelkanne, mod den tyske ordens prokurator. Oluv og Erik gjorde 1462 landgang sammen med Åge Akselsøns tjener, Oluv Haldersøn; de erobrede et tårn på fastlandet

¹ Schiemann, *Russland, Polen und Livland. bis ins 17. Jahrh.* II p. 136 ff. (i Onckens saml. IV. 10),

² En god fremstilling af disse forhold i Møllerups *Danmarks forhold til Livland 1346 - 1361* p. 1-28.

ved staden Hapsal og gjorde en del fanger.¹ Men deres videre optræden er os ubekendt, og resultatet blev i hvert fald, at biskop Vatelkanne senere måtte rømme stiftet. For os har oplysningen den interesse, at vi her for første gang have set brødrene optræde i Østen, ganske vist på en for dansk politik traditionel måde mod ordensmesteren, men dog uden Kristiern d. Istes dobbelthed.

De følgende år vendte kongens opmærksomhed andet steds hen; kampen med Sverige og bruddet med Iver Akselsøn optog ham. Men at han havde bevaret sin indtagne stilling på fyrstемagtens side, se vi af, at han 1468 opfordrede kong Kasimir af Polen til at forhindre tilførsel til Iver fra den nu ham undergivne ordensstat Preussen.² Måske har han netop derved henledt dennes opmærksomhed på forholdene i de østlige lande.

Slaget på Brunkeberg fjernede den øjeblikkelige fare for Sverige og for Iver. Umiddelbart derefter forefaldt en begivenhed i den livlandske ordensstat, som vakte betydelig interesse i vide kredse.

1469 var den dygtige ordensmester Johan v. Mengede hensovet. Hans efterfølger var den urolige Johan Wolt- husen von Herse. Dennes saga blev kun kort. Samtidigt med at han fornyede den gamle strid med ærkebispem, begyndte han de mærkeligste machinationer, byggede i stor hast på kysten en fæstning med det uskyldige navn Fredeburg, uden at spørge ordenen til råds, og søgte så at dække sine udgifter hertil ved nye skatter. Hans planer ere os ubekendte, men hans fremgangsmåde tyder på, at han agtede at gøre sig til enevældig fyrste og underkue ordenen. Hans skæbne skildres bedst af hans egen broder, Ernst. Et medlem af ordenen, Bernd v. d. Borch, med et parti inden for samme have om natten, da han lå og sov, uden forvaring og mod al ret grebet ham i hans seng og straks smeddet ham i jern og kastet ham i et tårn, hvor de uden nogen brøde eller skyld jammerligt have ombragt og myrdet ham.³

¹ P. v. Möller: Bidrag till Hallands historia I, p. 144 og 326.

² Hvitfeld fol. 912.

³ Ernst v. Wolthusens brev ²⁶/₈ 1473: HR. II. VII p. 155. På dette tidspunkt var altså Johan død, så at Schiemann er nærmere sandheden, når han (p. 147) opgiver: »før 1474», end Styffe, som sætter året til 1476. (Bidrag 4, XLV).

Dette sidste skete dog ikke straks. Men efter afsættelsen, som fandt sted 1471, efterfulgtes Johan som ordensmester af selve v. d. Borch. Man forstår, at Ernst v. Wolthusen følte trang til at hævne og om muligt befri sin broder, og han vendte sig til herrerne på Gotland og i Finland om hjælp.

Han fik den. Først fra Iver Akselsøn, som det følgende år sammen med broderen Laurids, der da indehavde Raseborg, stillede det krav til højmasteren i Preussen, at han skulde genindsætte den fangne ordensmester.¹ Det næstpåfølgende år, 1473, høre vi, at Ernst Wolthusen, som da med flere tilhængere opholdt sig i Visby, havde undsagt ordenen og forbudt al sejlads på Livland. I forvejen havde Ernst med en tredje broder Friedrich været i Königsberg, vel for at påvirke højmasteren, og de havde udrustet krigsskibe.² Da Ernst nu kom til Visby, føjede Iver og Erik Akselsøn deres undsigelsesbreve til hans;³ den sidste er åbenbart kommen senere med ind i forbundet mod den nye ordensmester. Men på dette tidspunkt var allerede den fangne Johan v. Wolthusens skæbne afgjort. Alligevel gik Iver og Erik til søs med 300 mand; de kaprede af de skibe, som fredeligt søgte til Livland,⁴ men de indskrænkede sig ikke hertil; de gjorde landgang ved Alt-Pernau på grænsen af Øselbispens og den tyske ordens besiddelser, plyndrede og brændte kirker og huse og toge fanger.⁵ Samtidigt var det lykkedes at vinde et parti inden for ordenen og at ægge ærkebispens samt bispens af Dorpat til strid mod den nye ordensmester.

Hvad var Iver Akselsøns hensigt med denne intervention? At befri Johan var nu for silde, og for at drive sørøveri behøvede han ikke at have undsagt ordenen; det havde han allerede gjort ganske ugenert i mange år på hollandske skibe. De nye kaperier 1473 ere heller ikke rettede mod de livlandske steder, hvad der jo også vilde have været uklogt, da disse lå i strid med den tyske orden, den fælles

¹ Styffe 4, XLIII.

² *HR.* II. VI 598—99.

³ *Ibid.* VII 155.

⁴ ⁷/₄ 1473 havde Lübeck i et brev til Danzig udtalt sin frygt for, at Ernst Wolthusens foretagende egenlig var maskeret sørøveri. *HR.* II. VI p. 598. Kapringerne ramte navnlig Kampen og Deventer.

⁵ *HR.* II. VII p. 155.

fyende. Man forstår, at Iver (og Erik) kan have følt sympati for den forurettede stormand, ligesom kong Kristiern følte den for andre fyrster, men af den grund at deltage i en hævnkrig var dog et temmeligt ørkesløst foretagende. Snarere får man det indtryk af anfaldet på Alt-Pernau, at Iver har ønsket at komme i berøring med disse egne og på en eller anden måde skaffe sig indflydelse her.

1474 er det imidlertid alene Erik Akselsøn, som siges at være i søen, og nu beder Riga Lübeck om hjælp. Man så hans skibe fra havnen, og Lübecksfarerne turde ikke sejle ud.¹ Og så kommer der en mand i vejen, som atter her hindrer Akselsønnernes optræden; Sten Sture i spidsen for det svenske rigsråd opfordrer højmesteren til at modtage deres mægling i striden mellem ham og Ernst v. Wolthusen.

Det er muligt, at det er Erik Akselsøn selv, som har givet stødet til dette skridt,² men i så tilfælde skulde Akselsønnerne komme til at angre, at de havde ladet Sten Sture få indpas i de livlandske anliggender, thi han forstod at drive dem selv ud deraf. Fra 1474 at regne nævnes Iver og Erik Akselsøns navne ikke mere i disse egne, om vi end ser, at de bevarede interessen for dem; Sten Stures havde fordunklet dem. 1475 har han svenske besætninger i Reval og Narva; han stiller sig afgjort på ærkebispens side mod ordensmesteren, undlader konsekvent med alt sørøveri, og Ernst Wolthusens sag skrives i glemmebogen. Selv opholdt denne sig senere på Gotland hos Iver Akselsøn,³ og han synes efter dennes fald at have tilbragt sine dage i Reval.⁴

Endnu een gang måtte dog Sten Sture tåle en anden ved siden af sig i Østen, nemlig da det svenske rigsråd 1476 lod en gesandt følge med kong Kristierns afsending til ordensmesteren for at opfordre ham til forlig med sine bisper og til frigivelse af nogle fangne svenske sendebud.⁵

¹ *HR.* II. VII p. 389—390.

² Brevet er dateret Lagnø. Styffe 4, XLIV.

³ *Rükenskapsboken för Gotland*: ²⁰/₅ 1485.

⁴ ¹⁸/₁₀ 1487 kender han og væbneren Reynolt Scharrenbeke sig at være Revals råd 800 gamle mark rig. skyldige.

Beiträge zur Kunde Liv.- Est.- u. Kurl. Gesch. II p. 235.

⁵ Se de hos Styffe aftrykte breve og det svenske rigsråds brev til Reval ⁵/₁₀ 1476 [Sv. R.A. *Sturebref* 1476—1513 från Revals stadsarkiv, afskrifter, B 20 a].

Heri må vi se en virkning af unionsmødet i Ronneby samme år, og det er næppe Sten Sture, som har været ivrig for at gennemføre denne dualisme, snarere Iver Akselsøn. Men sendefærden blev frugtesløs, og for en tid drev nu Sten Sture en politik i hine egne, som syntes at love gode resultater for Sverige, men som ganske udelukkede en halvt privat optræden som Akselsønnernes.¹ 1479 havde da også Erik Akselsøn for så vidt skiftet sympatier, at han kunde tilbyde ordensmesteren et forbund mod russerne.² Han og broderen Laurids på Raseborg beherskede jo i forening det meste af Finland.

Men hans dage vare nu talte, og den 28de marts 1481 måtte Laurids meddele rigsrådet sin broders død.³ Forholdet mellem Sturegruppen og Akselsønnerne synes på dette tidspunkt ikke at have været dårligt; Sten Sture havde lovet Iver hjælp i tilfælde af et dansk angreb på Gotland. Laurids tilføjede nu i sit brev, at broderen før sin død havde overdraget de finske slotte til ham og Iver, for at familien kunde få de udlæg tilbage, som Erik havde ydet til at styrke disse slottes forsvarsevne mod russerne. Han havde nu foreløbigt overtaget dem og opfordrede til et møde mellem alle interesserede parter, hvor en tilfredsstillende løsning af pengespørgsmålet kunde finde sted.

Den 11te april havde Sten Sture en herredag samlet i *Enköping*. Vi have endnu bevaret regnskabet over Iver Akselsøns udgifter ved denne lejlighed;⁴ »tha min herre var ther senest oppa herradaghen». Han havde opholdt sig på sin forlening Svartsjö på Färingön indtil den 25de marts og er vel dragen direkte herfra til det nærliggende *Enköping*; thi den store udgiftspost til »hærberghit j Eneköping» (11 mark, foruden 1 mark til »verdinnone» og 1 øre til hver af »3 pighor») tyder på et langvarigt ophold. Imellem posterne have vi også: »Item Karl, hr. Larens axelssøns smasven, 6 markar oppa sama tiidh».

¹ Allerede under Karl Knutssons regering havde en provst Birger fra Uppsala indfundet sig i Livland for at agitere for Sverige. Schi emann II, 137.

² Samme II, 150.

³ Styffe IV nr. 50. — Det er altså ikke nøjagtigt, når frk. Skoglund (p. 206) skriver, at det svenske rigsråd modtog brevet denne dag.

⁴ Sv. RA. Uppbyrds och utgiftsbok för Färingön m. m. 1481 C 10.

Her møde vi sikkert budde, som bragte brevet af den 28de marts. Han er vel altså ankommen midt under herredagen, og denne er ikke fra først af sammenkaldt for at behandle dette spørgsmål.

Sten Sture besvarede Laurids Akselsøns brev ved den 11te april at forlene Iver med Akerbo herred. Han har åbenbart fundet det klogest at fare frem med lempe, muligt har han også villet splitte brødrene. Selv påstod han senere, at Iver til gengæld for denne forlening havde lovet ham at opgive de finske len, hvad den førstnævnte dog benægtede.¹ Iver Akselsøn begav sig nu til Finland; da han stævnedes til et nyt møde med rigsrådet i juli måned i Telge, undskyldte han sig med sygdom. Og da Sten Sture fulgte efter ham til Finland, brød hans forbitrelse mod denne ud i lys lue. Han gjorde nu det snilde skaktræk at nægte at udlevere Viborg slot til andre end til det svenske rigsråd.

Disse års begivenheder vil næppe nogensinde komme til at ligge i fuld belysning for os. Dertil ere kilderne for dårlige; de bestå hovedsageligt af et par breve, som ere aftrykte hos Hvitfeld, og af Sturekrönikans partiske fremstilling. Så meget turde dog fremgå med sikkerhed, at de to brødre ikke vare til sinds godvilligt at udlevere Finland, hvor de russiske konflikter gav så megen lejlighed til at gøre sig bemærket og skaffe sig magt, som atter kunde anvendes i Sverige. At skille Iver fra Laurids var næppe heller muligt. Af alle brødrene synes disse to at have lignet hinanden mest, og Laurids havde i lige grad været Ivers og Eriks yndling; den sidste havde således til ham afstået de betydelige besiddelser i Södermanland omkring Årsta, som han 1467 havde indløst fra den tyske orden.² Iver var nu i færd med at ældes og var sønneløs; til ingen kunde han mere ønske at efterlade sin magt og indflydelse end til sin yngre broder.

Sten Sture blev ved med at forsøge de blidere midler. Som et sådant kan vi kun opfatte, hvad der berettes os i Stockholms Tänkebok den 15de december 1481.³

¹ Når Hvitfeld som plads for denne sidste begivenhed nævner Jönköping (•Jenekiöbing•), er det klart nok, at dette er en simpel fejllæsning for Enckiöbing, som næppe har været forfatteren vel bekendt (4to p. 282).

² Styffe, Skand. u. Unionst. p. 232. Godset under Årsta opregnes i *Laurids Axelssons Jorlebok* af 1476 pag. 1a—2a (Sv. RA.).

³ *Tänkebok* 1481 p. 233.

Her siges det, at 4 mænd ere udnævnte på rådets vegne og 4 på Sten Stures for »ath sittia offuer then rekenskap, aff gestrikialand ær kommen, til ath bettala mædher vor nadege Herres, framledne Konnung Karls, giæld mædher».

Altså: 12 år efter kongens død, og 7 år efter det påfølgende skifte føler Sten Sture pludselig trang til at få hans gæld afgjort, og han bevæger rigsrådet til at henlægge indtægterne af Gestrikland hertil! Snarest skulde denne pligt synes at tilkomme arvingerne, men det er vel et gammelt stridsspørgsmål om kongens gæld som konge og som privatmand, der nu af Sten Sture er blevet løst til Akselsønnernes tilfredshed.¹ Resultatet af dette forsonlige skridt synes at have været lige så ringe som af det foregående. Forhandlingsmøderne fortsattes, men Iver vilde nu kun indfinde sig under lejde,² og han beråbte sig på, at Sten Sture mod et tidligere givet løfte aldrig havde indrømmet ham Borgholm.³

»Saa vari mik gudh i hymerike hull;
hadhe jak myna kystha met paper full,
och hadhe jak tu ämber full met bläk
och manga penner i een storan säk;
jak kunde thet ey scriffua för tiik,
huru theunc förhalingh tiil giik.»⁴

Brødrene vare øjeblikkets herrer; de plejede ivrigt indbyrdes forbindelse, og hvis det har manglet Laurids på økonomiske midler til at opretholde sin nye stilling;

»hans haffuor the vaare ekki manga»,

siger Sturekrönikan;⁵ er han sikkert bleven understøttet af broderen.⁶ Da ramtes Iver af det tunge slag, at Laurids pludselig døde i våren 1482.

¹ Følgende notits fra 5/7 1477 fortjener måske i denne anledning at anføres: »sagdes fore retto, ath lasse bagge skal engte svara lasse pippet till the penninger, som han talade til honom epter Konung Karl; Ty ath foreffnte lasse bagge hade bettalath sama peninger. (*Tänkebok* 1477 p. 191).

² *Sturekr.* v. 2680.

³ *Hvitf.* 4to p. 282.

⁴ *Sturekr.* v. 2690 ff.

⁵ V. 2706.

⁶ I *Laurids Axelssons Jordbok* 1476 (Sv. RA. C 14) opregnes først Årsta med dets gods; derefter Laurids' »rette modrene» (p. 2b—5a) i Södermanland, Östergötland og Småland; endelig hans købegods i de samme landskaber (5b—6b). — Mødrenegodset (Aksel Pedersen havde nemlig i andet ægteskab været gift med en svensk adelsdame, Ingeborg Ivarsdtr., moder til Erik, Iver, Anders, Filip og Laurids) havde til centrum hovedgården Åbo ö i

»Hadhe ekki han misth siith liiff,
viisth hadhit varith cen huffvudh striidh». ¹

Hermed var i virkeligheden spørgsmålet løst; Iver Akselsøn havde ikke længere nogen interesse af at forsøge på at skabe et vælde for Akselsønnerne i Østen.

I sommeren 1483 kom det da til forlig på Gotland mellem de kontraherende parter. Det eneste, som Iver endnu kunde ønske, var at få sine økonomiske krav anerkendte, og i denne henseende fik han også alle billige ønsker opfyldte. Han beholdt i Finland ganske vist kun det vestligste slot, Raseborg, men i erstatning for det øvrige fik han det så længe lovede Borgholm med hele Öland, Sten Sture påstod siden, at han også var bleven enig med Iver Akselsøn om Gotland, hvilket vel vil sige, at det efter hans død skulde tilfalde Sverige; men intet vist er os bekendt herom. ²

Iver Akselsøn havde på ny lidt nederlag over for Sturen. Følelsen heraf må have gjort ham bitter og også præget hans ydre træk. Man synes næsten at kunne se spor heraf på det billede af ham, som ved et mærkeligt tilfælde er bevaret for os fra disse år.

Iver Akselsøn er her fremstillet som en mand, der allerede er til års; det tynde hår viser en begyndende skaldethed fra tindingerne af, men falder frit ned ad nakken. Også øjenbrynene ere tynde. Men ansigtet selv er kraftigt: Kindbenene ere fremspringende, kinder og hage fyldige, ører og øjne store, næsen spids, men intelligent. Der er uro i hele udtrykket, forbundet med en vis listighed. Man kommer snarere til at tænke på en velstående hansekøbmand

Rüna h. (Sdml.), som skyldte 3 mark penn. Gårdenes antal er kun ringe. Under mødrenegodset nævnes dog også: »aff Yffvers boll i nybille [Värenå] 5 øre gutniske» — Årsta lå derimod for 4 mark land. I det hele giver jordebogen ikke få bidrag til svensk agrarhistorie. Skreven på pergament, hvilket sjældnere er tilfældet med disse bøger, stammer den oprindeligt fra Åkerö, hvor den lå blandt Tessins papirer.

¹ V. 2702 f.

² Når *Sturekr.* v. 2722 ff. op giver en række yderligere indrømmelser til Iver Akselsøn, har frk. Skoglund (p. 214 anm. 1) med rette påvist, at disse allerede vare gjorde ham forud. (Brevet på Svartsjö 1479 for hans frue er dog kun et bekræftelsesbrev.) Og når krøniken også nævner Gestrikland og Ångermanland, have vi nu gennem bestemmelsen om kong Karls gæld 1481 fået en delvis forklaring af denne hidtil gådefulde opgivelse (se ovenfor p. 252).

end på en nordisk lensmand. Dog, dragten er prægtig, vistnok guldbrokade, kantet med skind. Halsen er blottet. Det er datidens hofdragt.¹

I sammenligning hermed er fru Magdalenes billede langt mindre interessant; ansigtet bærer et roligt og noget devot, men dog ret handlekraftigt præg.²

Endnu en dyst stod der dog tilbage mellem Iver Aksel-søn og Sten Sture. Før vi vende os til beskrivelsen heraf, må vi søge at trænge ind i det mærkelige skrift, som er levnet os til oplysning om de gotlandske forhold i almindelighed og Ivers liv i særdeleshed i løbet af 1480erne.

(Forts.)

¹ Smlgn. Schieman I p. 587, afbildningen.

² Orig. på Gaunø. Vistuok oprindeligt sidefløjene af et alter. Personernes identitet bevises ved familjerne Tots og Bondes våbenskjolde. Afbildet i *Danmarks Adels Aarbog* (Thott) og i *Danmarks Riges Historie* III p. 25.

II.

7.

Det er bekendt, hvor ugunstigt den nordiske forsker er stillet, når han ønsker at trænge til bunds i det kulturelle liv, som levedes under vore breddegrader i slutningen af middelalderen. Det er ikke så meget, fordi der forefindes et ringe kildestof; meget mere, fordi dette stof er så overordentligt spredt. En tänkebok fra en stad eller et regnskab fra et kloster er som oftest den eneste kilde, hvoraf han må øse sin viden om forholdene inden for vedkommende gebet, og håndskriftets små og smalle blade indeholde som regel kun de mest nødtørftige og tilfældige oplysninger, så at væsentlige sider af livet ikke berøres deri. Et intensivt studium af et isoleret område bliver under disse forhold ikke muligt, notitser fra de mest forskellige egne må supplere hverandre, og man må gribe til komparativ forskning, ofte uden at have den fyldige og dybtgående kendskab til de enkelte dele, som egentlig er en betingelse for, at sammenligningerne skulle være opførte på tilstrækkelig fast grund.

Øen Gotland er på forhånd at betragte som en af de heldigste studiemarker, man kunde vælge, isoleret som den er ved sin afsides beliggenhed, samtidig med at den på hin tid efter alle historiske vidnesbyrd at dømme stod i den

livligste forbindelse med omverdenen. Her om noget steds må skatteforhold, lovgivning og andre sider af livet have udviklet sig på en selvstændig måde, medens den kraftige kommunikation dog stadig kunde tilføre dem de nødvendige impulser udefra. Ingen del af Norden, ene Island undtagen, kan i denne henseende måle sig med Gotland. Ved et heldigt tilfælde er der da netop fra dette område bevaret os et virkeligt udførligt og pålideligt kildeskrift, en hidtil lidet studeret volym i det svenske rigsarkiv, der af sit indhold viser sig at være *Iver Akselsøn Tots opbyrds- og regnskabsbog* fra hans liv på Visborg slot under årene 1485—1487. Den rummer en oversigt over hans indtægter og udgifter, de første bestående af skatter fra øen, salg af overflødige produkter fra slottet Visborg og lignende. Denne indtægtsside af lensmandens regnskab har en dobbelt betydning, da den så vel giver os bidrag til Iver Akselsøns egen historie, som også til den øs, han beherskede. Men netop derfor kræver en undersøgelse deraf en udførlighed og bredde, som fører den ud over de rammer, vi her må drage for vor fremstilling af den nordiske lensmands liv. I det vi derfor her forbigår den egentlige skildring af det gotlandske skattevæsen og dets opkomst, specielt af det mærkelige mantal, og henviser derom til en særundersøgelse, der sætter sig til mål at udrede gotlandske tilstande i slutningen af middelalderen,¹ skal vi her kun dvæle med et par ord ved skatterne, for så vidt de havde betydning for Iver Akselsøn personlig. De falde i tre større: Sommerskat, vinterskat og mantal; samt tre mindre: høpenninge, husarundpenninge eller sommer-mantal og sækkepenninge. Heraf indbringe de første tre 900 + 1,800 + ca. 840 mark lybsk og de sidste 160 + 80 + 30 mark, altså ialt ca. 3,800 mark. De øvrige indtægter kunne ikke vurderes, men gå sikkert op til nogle 100 mark. Vi kan altså sætte Ivers samlede indtægt af Gotland til noget over 4,000 lybske mark.

Om udgifterne er det vanskeligere at tale. Største parten af dem gik til svendeholdet, der dog ikke var meget talrigt; resten til de daglige udgifter. I det hele bar Iver

¹ Vil blivo publiceret i (svensk) Antiquarisk Tidskrift.

Akselsøns budget sig meget godt; indtægterne oversteg udgifterne. Det skulde være fristende at komme ind på de sidste her, men dels vil det vistnok vise sig rettest for Gotlands vedkommende at indskrænke sig til alene at fremdrage de oplysninger, som angå Iver og hans allernærmeste personligt, dels vil selve undersøgelsen af hans svendelønninger og varepriserne på øen føre os ind på så vidtgående sammenligninger med forholdene i andre lande, at de ikke kan finde plads i dette tidsskrifts begrænsede rum. Vi må da også for en stor del af udgifternes vedkommende og angående de kulturelle oplysninger, vi kunne hente derfra, henvise interesserede læsere til den ovenfor anførte supplerende afhandling.

8.

Vi vende os da nu til Iver Akselsøn. Også hans skikkelse træder os nemlig i møde gennem regnskabsbogens notitser.

Det er først og fremmest som den *religiøse mand*, vi lære Iver at kende. Han er villig til at ofre i kirkerne, hvorhen hans vej falder hver anden dag; som regel skænker han 1 mark, ofte flere, og ved særlige lejligheder som i julen 1485 kan hans gavmildhed stige indtil 24 mark. Den samlede sum af disse offerpenge bliver alene for 1485 over 150 mark. Men ikke nok hermed, da man måske kunde betragte dette som en almindelig sædvane og som udslag af en vanlig alliance mellem sværd og krumstav. Nej, en række individuelle træk ledsager offergaverne og vidner om Iver Akselsøns specielle interesse for disse forhold. Han skifter med, hvilke kirker han besøger, og forsømmer ikke nogen helligdag. Undertiden bærer han selv pengene til dem, hvad der vel har forhøjet indtrykket af hans generøsitet. Men det mest tiltalende er, at han også foretager en række gode handlinger, som ikke synes beregnede på at komme til almindelig kundskab. Den gamle læsemester (lecthere) i sortebrødreklostret får ikke alene penge, men Iver lader også sætte glasvinduer i hans herberge i klostret og giver ham en skindkjortel. Når en munk læser sin

første messe, når en jomfru gives i kloster, ved enhver lejlighed forherliger han øjeblikket ved sine gaver. Og ikke alene for sin egen person, men også for pigerne på fruerstuen, for ladegårdsfolket, ja selv for Klavs Ågesøn betaler han offerpenge.¹ Endelig må Iver under sine rejser på landsbygden vise ikke mindre gavmildhed; det gælder, hvad enten han kommer til Roma kloster, som lå straks ved den plads, hvor Gutnaltinget fra gammel tid holdtes, eller han drog ud for at ære det hellige kors i Bro kirke. Det var genstand for stor pietet fra befolkningens side, og på kirkeklokken læses endnu den plattyske indskrift:

»Dat hylge cruce to Bro,
dat sy uns genedych, des werde wy vro.»

Også her optrådte Iver Akselsøn med passende rundhåndethed.

Endnu et bevis på interesse for kirkens sager gav Iver gennem at udsende mænd, der skulde gå pilgrimsfærd, snart til »det hellige blod» i Wilsnack, snart til St. Jakob i Spanien. Det er navnlig en vis »Mattis Skomager», som påtog sig disse vandringer. Fænomenet er karakteristisk: Når en højere stående mand var forhindret i selv at kunne udøve religiøse pligter, kunde han leje en anden til at gøre dette på sine vegne.

Vi have tidligere set, at Iver Akselsøns sympati for gejstligheden også lagde sig for dagen uden for hans egne besiddelser, som t. eks. i Stockholm. Men også andet steds på det svenske fastland træffe vi vidnesbyrd om det samme. Flere år senere skrev hans svigersøn Arvid Trolle i sin jordebog: »Item en annen præbende, och j vatzsteno kloster, som sticktede Her Erick Axellsson och Her Iver Axelsson (gud begge theres sielle nade), och hörer meg och theres arffvenge till.» Og når priorinden for Kalmar nonnekloster 1484 på Johannes den døbers dødsdag blandt sine indtægter noterede »j rinske gyllen de Domino Yuaro», er det sandsynligst, at hun også har tænkt på den mægtige lensmand

¹ Endnu den dag i dag vidner en sten, som er indmuret på en af Visbys gader, og som bærer et billede af den hellige Gertrud, omgivet af de totske og bondeske våbenskjolde, om at Iver på en eller anden måde må have rakt hånden til opførelsen eller restaureringen af vedkommende helgenindes kapel.

på Gotland, der i disse år færdedes så meget i Kalmar-egnen.¹

Også til gilderne og til selskabelige forlystelser strækker Iver Akselsøns interesse sig. I den gotlandske regnskabsbog ser man, at når en ny gildebroder skulde udrede sit »papegøjøl», kunde det hælde, at Hr. Iver gav ham en tønde tysk øl hertil. Og selv færdedes han ofte med sin frue i gilderne og deltog i deres lystighed, hvorom mere nedenfor. Alle institutioner, som på nogen måde havde gejstligt stempel, kunde åbenbart glæde sig ved Toternes bevågenhed. Og når man betænker, hvad det ord åndelig kultur betød i hine tider, synes man at kunne påstå, at Akselsønnerne i denne henseende stod fuldt på højde med deres samtid.²

Men Ivers gavmildhed nåede også uden for den gejstlige kreds. Han giver gerne bort til fattige og lader derfor stadigt hente småsummer på skriverstuen til at »give i guds navn». At hans arbejdsfolk ofte få badstuepenge, er et almindeligt træk i datiden. Men under tiden må Iver komme dem til hjælp med små bidrag til at løse en mands skjorte eller »losse» en andens bukser. Underligt formuleret er en sætning som denne: »gaff min herre Halvegge at komme til jorde med, som Per Jwde [Jyde] anamet på hans vegne». Men kønt lyder det, når Iver Akselsøn på fruerstuen befaler at give den gamle tjener Anders 4 mark.

Intet under derfor, at lensherren ofte kommer i øjeblikkelig pengetrang og da må låne hos sine egne svende. Over for disse er han i det hele taget ikke ængstelig for at bevare sin værdighed; man ser ham lege vartavl med dem i borgestuen og tabe penge til dem. Og når Iver går i Visbys gader, kan det hælde, at han må låne penge af en præst til at drikke øl for.³

Men alligevel ønsker Iver Akselsøn nok at optræde med en vis ydre og imponerende pragt, som blandt andet kommer for dagen i hans klædedragt. Vi have tidligere set den af-

¹ Sv.RA: C 37 (Arvid Trolles jordebok) p. 62. (Skrevet i 1490erne). D 9 (Uppbörds- och utgiftsbok för Kalmar nunnekloster 1478—1486) p. 22 a.

² Mærkes kan det tillige, at Iver Akselsøn ³/₆ 1485 betalte en munk i Gråbrödrekloster for at lære Peder trompeter at lege på »orger» (o: orgel). Og i sommeren 1486 indkøbes der »et lyde orewerk» (orgel?), som koster 12 mark.

³ Stedet iøvrigt utydeligt.

bildet,¹ og til den krævedes der mere end den vadmæl, som landet selv kunde skaffe. Iver lader ikke alene købe blåt og rødt klæde, grønt alsk, sardug og lærred foruden mange flere stoffer, thi en del heraf kom åbenbart også andre til gode, som stuekonen og skibmændene; men det er kun sin egen kjortel, han lader udsire med silkeborter og blåtråd, og vi træffe poster som: Silke til min herres st[r]øye [= trøje?] og hollyrtz til hans behov; eller: blåt »kollet» til min herres behov. — Desuden forstår Iver Akselsøn godt at lade kræse for sig; øens naturalier kunde åbenbart ikke tilfredsstille det lille hofs fornødenheder. Man er lækker-sulten og køber hvedebrød i Visby; man sender stadig »Peder Dunk» ud for at købe ferskt til herren eller fersk fisk til slotsbehov. Også af den sidste vare gik dog det meste til hr. Iver personlig. Og ligesom sydens stormænd havde også han fået indrettet sig en »rwde Dam» »nør uppaa» øen, som fiskerne fik betaling for at fylde med ruder. Her stå vi vel snarest over for en indretning, som ikke alene tilsigtede et materielt udbytte, men også havde den sportsmæssige forlystelse for øje. Vi møde da også udgifter til sådanne ting som rudenæt.

Hertil kommer andre delikatesser, som øl, der sendtes til Etelhem »til min herres behov», hvoraf man vel tør slutte, at Iver har haft en landgård hernede på øen; samt sukker til min herres behov. Derimod ere de 3 æ rosiner og de 2 æ mandler, som man spenderer juleaften 1485, vel beregnede på en større kreds end husherren og hans fåtallige familie.

Ved Iver Akselsøns side møde vi hans hustru. Fru Magdalene omtales sjældent. En enkelt gang optræder hr. Iver som den galante ægtemand, som da han sender en tønde gundesk øl af (o: fra) Etelhem til »min frues gordh». Har det gotlandske øl været en delikatesse? Eller var det kun beregnet på landfolket? I hvert fald ser man heraf, at fru Magdalene ejede en særlig ejendom på øen, som jo mulig kan have været en del af hendes morgengave 1466.²

Medens denne opmærksomhed fra ægtemandens side henhører til august måned 1485, sætter han i november folk i

¹ Pag. 254.

² Også i Halle har hun i følge vinterskatten 1485 en særlig gård.

arbejde med reparation af »min frues stue» på slottet og sørger for at skaffe lys til hende. Hans tillidsmand, Henrik skriver, sendes til en af Visbys mest velhavende købmænd, hr. Asmus Besser, for at købe en unze guld til hende, og henimod jul sørger han for vadmestøj til hendes småsvend sammesteds fra. I det hele får man indtrykket af, at Iver Akselsøn efter evne var en god og omhyggelig ægtemand; hans frue skydes ikke til side, men deltager med sin ægtefælle i de fornøjelser, som forefindes, og kommer der gæster, er hun med ham i de forskellige gildestuer.

Men Iver må, sønneløs som han var, have begyndt at føle sig som en ensom mand og have søgt selskab uden for sine nærmestes kreds. En ikke ringe rolle spillede her de tilflyttede herrer. Mod dem viste Iver Akselsøn sig altid gentil. Nogle af dem, som Vilhelm v. d. Felde, der lå i fejde med staden Riga og allierede sig med Iver Akselsøn, toge fast ophold på øen, og deres tilværelse her lettedes så vidt muligt, t. eks. ved skattefrihed; andre som Ernst v. Wolthusen opholdt sig i selve Visby, hvor Iver betalte hans »køsth», ja endog klarerede med »gamle gransoo» i St. Peders kloster på hans vegne. Men nærmest måtte dog Gotlands høvedsmand føle sig dragen til sin egen familie; efter sin sidste broder, Laurids', død vel først og fremmest til *Åge Akselsøns sønner*. Her blev det imidlertid skæbnessvangert for ham, at disses søster Ingeborg Ågesdatter havde ægtet Sten Sture, et parti som iøvrigt af det unge nationale parti blev betragtet med en del uvilje (Sturekrönikan). Vist er det i hvert fald, at alle brødrene synes at have følt sig stærkere dragne til Sten Stures hof, hvad der lönede sig for dem, thi han forstod at skaffe dem pladser i rigsrådet og sørgede for, at de bleve anvendte i det politiske liv. Dette gælder først og fremmest Hans og Jørgen (Öryan) Ågesøn.¹ Men selv af de øvrige var det kun een, Klavs,

¹ Hans Ågesøn nævnes allerede 1469—1470 under de indre stridigheder mod Erik Karlsson som Sten Stures medhjælper. Styffes Bidrag 3, ccxxviii ff. samt 4, cccxvi. — Stds (4, xl) berettes det, at da Sten Sture o. 1477 sendte ombud til Novgorod for at genvinde freden, kaldes sendebuddet i russiske kilder »Orban, rigsförstanderens fætter» (måg?). »Hvem som dermed menas, är obekant», tilføjer Styffe. Da man imidlertid bestandig i datiden (t. eks. i Sthlms Tänkebok) ser Jørgen Ågesøns navn skrevet öryan akesson, synes det højst troligt, at det er Öryan, som er blevet fordrejet til Orban.

som trådte i nogen nærmere forbindelse med farbroderen, og som vi endog se anført i svendelisten for vinteren 1485—1486. Hans stilling var god, han havde således småsvende under sig til sin personlige tjeneste, men i politiske sager synes hans indflydelse at have været aldeles ingen, og der er ikke tegn til, at han blev indviet i Ivers fortrolighed. Hvad de andre brødre angår, er det mærkeligt at se, at Hans Ågesøns tjener, Asmes, nævnes blandt dem, som fik svendeløn på Gotland (^{30/9} 1486: 24 mark), og det på en tid, da hans herre var hovedsmand på Kalmar slot og en ganske mægtig mand i Sverige. Men at Erik Ågesøns småsvende, når de bragte bud fra deres herre i Danmark, fik den vanlige present af et par mark i drikkepenge, er kun at betragte som en almindelig høflighed i datiden. Det samme fik også de sendebud, som af og til kom fra Laurids Akselsøns enke, fru Karine Nipertz på Raseborg, hvor denne havde sit enkesæde.

En mand, der derimod stod Iver Akselsøn betydeligt nærmere end brodersønnerne, var hans svigersøn, Arvid Trolle til Bergqvara. Det nøje forhold, hvori han var trådt til Akselsønnerne, lønnede sig for ham. I sin jordebog skriver han ved den ene gård efter den anden: »Then gaff Her erick axelsson meg och min hostrv beatthe, syn broder dotter». Den barnløse Erik har åbenbart vist megen gavmildhed over for de unge i familien, både Arvid Trolle og, som vi tidligere så, broderen Laurids. Men også fra Iver Akselsøn, eller rettere, fra fru Magdalene, erhvervede Arvid Trolle ikke lidet gods, dog »j jordebytte for godz j Swinægarne j upland vid Eneköpinge», som hun ønskede at få samling på. Og om en hel række gårde i den nordlige del af Småland skriver han: »Thette epter-skreffne Gods badh myn *fader*, Her Ywer axelsson, migh, ath Jach skulle kendes veder; och otthe [= ejede] Her erick axelsson them, och ær hans retthe modernæ». Denne overdragelse har vistnok fundet sted efter Erik Akselsøns død. Endnu kan mærkes det ovenfor anførte sted om præbendet i Vadstena kloster.

Men Arvid Trolle drog også fra sin forlening, Nyköping slot, på gæsteri hos sin svigerfader, og forholdet

mellem dem var meget godt. Efter at de 1484 havde truffet sammen i Stockholm til politisk samvirken, se vi den 16de september 1485, at Arvid var på besøg hos hr. Iver på Visborg; de legede vartavl på fruurstuen, Iver Akselsøn tabte og måtte, som så ofte, låne $\frac{1}{2}$ mark til betaling hos sin svend, Gert basuner. Opholdet må have strakt sig over længere tid, thi det er åbenbart først den 6te oktober, at Arvid Trolle rejser; da bære to drenge nemlig lanterner foran ham til skibet. Men hvad de to mænd have forhandlet om, få vi ikke at vide; at politiske forhold dog sikkert har været mellem de behandlede spørgsmål, vil fremgå tydeligt af det efterfølgende.

Således er det billede, som regnskabsbogen giver os af Iver Akselsøns og hans nærmestes liv på Gotland. Spørge vi om hans videre omgivelser, først og fremmest om borgens besætning, men i det hele om alle dem af øens befolkning, som kom inden for skriverens horisont, kan den som allerede nævnet også give os en række oplysninger herom. I det vi dog henviser til denne afhandlings supplement, hvor det lyse billede er forsøgt oprullet, som de gotlandske forhold i 1480-erne frembyde i materiel henseende, skal det endnu bemærkes, at det er sørgeligt at mindes, hvor ensidigt billedet nødvendigt må blive, da vi i en regnskabsbog som oftest forgæves vil søge spor efter de åndelige interesser, som vi dog ikke kunne tvivle om have været til stede, om end i beskednere mål. Vi kunne ikke forlange kraftige vidnesbyrd om boglig kultur af samtiden, men vi véd dog på forhånd, at en sådan t. eks. til en vis grad har trivedes ved Sten Stures hof hos Ingeborg Ågesdatter. Hvorledes forholdet imidlertid i denne henseende var på Gotland, véd vi intet om, men rent bortset fra den kirkelige opbyggelseslitteratur er det næppe troligt, at humanismen, som henimod 1500 var herskende nord for Alperne og også havde nået Norden, på sin vej derhen skulde have undladt at strejfe øen i Østersøen.

9.

»12,000 mark han opbar hvarth aar
 och dreeff underligh sin plogh.
 Danska fogta hadhe han nogh;
 the altiidh svoro om the hãlghe fãm undher [= vunder?]
 och funno saa nya fundher
 och ny lagh införa,
 som jak väll maa röra.
 Her iwar han pröffuer all sin kasth
 och viil, thet axeelen skal ståanda fasth.»

Således skildrer Sturekrönikan Iver Akselsøn, og den vedbliver indtil trivialitet at slå på ordspillet mellem Akselsønnerne og deres lykkes aksel, som de stræber efter at få til at stå fast, men som dog tilsidst skal vakle og føre dem i dybet.

Men ere de ovenfor anførte beskyldninger sande? For at afgøre dette, må vi vende os til Iver Akselsøns besiddelser på det svenske fastland.

Fra en af disse, Färingöen (det nuværende Svartsjöland) i Mälaren, er der ved et lykkeligt tilfælde bevaret to bøger for os, som give værdifulde oplysninger og må tjene som norm for, hvorledes Iver Akselsøn i det hele styrede sine svenske forleninger, og hvilke indtægter han havde af dem.

Den første af disse er en »Uppbörds- och utgiftsbok» for 1480 og 1481.¹ Den er ført af Ivers stedlige repræsentant og foged på udadlegligt svensk.

Først opregnes opbyrden af *Färingöcn* 1480. Den var 30½ læst og 2½ Læ korn, som dels ydedes af landboerne og af »bonda talet», dels af »smaaiordha korn» og atter af bondetaillet. Da summen siges at bestå af »Skattabönder ok lãndhboor korn taal», må der vel ved småjordenes besiddere være ment landboer.

Det følgende år 1481 nævnes af øen »affradz peningher» (100 mrk. 6½ øre 2 ørtug og 2 penn.), samt »Skattepeningher» (20 mrk. 5 ørtug og 6 penn.). Hvis man kan sammenligne det ene års pengeafløsning med det andet års naturalydelse,

¹ Sv.RA: C 10.

turde man måske slutte heraf, at en tønde korn er sat til $2\frac{1}{3}$ øre. Dette stemmer ganske vel med opgivelsen under priserne på Färingöen, hvor en tønde byg (korn) sættes til omtrent 3 øre. — Men blandt indtægterne på øen 1481 nævnes også ved Valborgsmesse (1ste maj) den mærkelige indtægt »Skiniste peningher» (en fordrejelse af »skeppsviste p.»?), som oftere omtales, og som sættes til 18 øre og 7 penn.

Indtægten af selve *hovedgårdens* avl på Färingöen føres à part og beregnes 1481 til 4 læster 3 æ 6 span rug og korn samt 12 span hvede. Men Ivers foged på øen havde også opkrævningen af indtægterne nord for Mälaren under sig, således i *Asunda herred* ved Enköping, hvor der ved midfaste tid betaltes penge (103 mrk.), ligeså ved Valborgsmesse »Skinista penningher» (30 mrk.), ved St. Oluvs tid »epther geel» (28 mrk.), atter penge ved St. Hans (103., mrk., om hvilke det siges, at Iver skænkede dem til sin frue); endelig ved Mikkelmesse den 29de september »Daxuerke peningher» (40 mrk.). Men en sag for sig var de afradspenge, som fogeden inden for *Asunda herred* oppebar »aff *Svinegarns* rettare dome ok aff *gaardhen*»,¹ i alt 10 læster og $4\frac{1}{2}$ L æ korn, hvoraf halvdelen kaldes »Skiniste kornidh[?] aff *bonda taaliit*».

Hertil sluttede sig selve *Enköping* stad, hvor skatten ved St. Anna tid ($26/7$) indbragte 66 mrk. og 16 ørtug, og sagøren 11 mrk. Om afradskornet fra *Svinegarn* siger fogeden, at han solgte det »oppa koparberghit» for en pris af 1 skippund 5 lispund (kobber) pr. læst, hvad der ialt indbragte $12\frac{1}{2}$ skp. 9 L æ og 5 mark kobber.

Hvor meget udgør alt dette i rede penge? Efter ovenstående beregning bliver resultatet ca. 565 mrk. Man må dog vel huske, at denne sum kun er en bruttoindtægt; udgifterne til sædekorn og i det hele til Svartsjö kungsgårds drift ere ikke fradragne. Desuden har vel det stenhus, som Iver Akselsøn skal have ladet bygge herude, tæret stærkt på indtægterne. Mærkes må det iøvrigt, at fogeden altid sætter over sit regnskab: »*fraa then tiidh Jak senst giordhe minom herra ok minne fru rekenskap*». Dette er

¹ Jfr. ovenfor ved Arvid Trolle og hans bytte med fru Magdalene.

rigtigt nok; det var jo egentlig fru Magdalene, som var ejerinde af Svartsjö (se p. 253) ved Sten Stures forlening.

Med hensyn til den anden bog er vi noget vanskeligere stillede. Den er udateret og bærer titlen »Jordebok öfver landtbor och skattebönder i Färingös tingslag. Ivar Axelssons?»¹ Men det er i virkeligheden meget tvivlsomt, om den nogensinde har tilhørt ham. Skriveren taler om »mins herra nadh», og med henblik på, hvorledes titlerne anvendtes i Stockholms Tänkebok, er det ganske sandsynligt, at der hermed ikke menes Iver. Stammer ikke snarere bogen fra Sten Stures herredømme over øen; han overtog den nemlig efter fru Magdalenes død? Forøvrigt skal det bemærkes, at også denne bog er ført på godt svensk.

Alligevel har jordebogen også sin betydning for Iver Akselsøns tid. Da man ikke kan tænke sig, at der skulde være foregået store forandringer i den så korte mellemliggende periode, må de oplysninger, som den giver om bøndernes stilling, vel også finde anvendelse på 1480erne. Denne skal kun berøres med få ord her. Men den synes ingenlunde at være lykkelig. Det er forbavsende at se, så mange landboødegårde der findes, eller gårde, som have været forsømte, og til en begyndelse måtte besås helt eller halvt af herren. »Ær nysætter oc haffuer 6 öre land, oc thet ær saath med mins herra k(orn) til halfft», er en meget almindelig tilføjelse. Ved mange afgifter tillægges de bekymrede ord: »um thet sætit vare». Og eet sted siges det om 4 ødegårde: »ængin aff them slaas til mins herra behoff, oc landbone haffua taghet j sama byy sva mykit aff öde akronne»; et andet sted om et ødegods: »oc ængen slaar Benkt lensman, oc haffuer slaghet freth j mang aar». Det er et forsømt landbrug, vi her stå overfor. Med skattebønderne synes det ikke at være meget bedre fat, skønt de havde ret til selv at fordele skatterne på sig.² Men hvem ansvaret for denne tilstand påhviler, kan man ikke se.

Om livet på øen under Iver Akselsøn får man nogle oplysninger i den førstnævnte regnskabsbog fra 1480—1481.

¹ Sv.RA: C 11.

² Overskrift: »Thesse æra the skattabönder, som satho öffuer alla skattabonda jord i färingö, ok ræknigen, som the vilia göra sin ræth oppa for Idher nadhe.» Derefter nævnes 12 bønder, som besørgede dette arbejde.

Ved skildringen af herredagen i Enköping 1481 have vi allerede benyttet denne bogs udgiftsposter. Iver Akselsøn kom, som vi så, af og til til den lille ø. Når han er borte, mærker man dog hans ånd i styrelsen. Fogeden foretager de større udgifter »paa mins herres vegne» og står i bestandig rapport med ham; om forbindelsen vidner t. eks. notitsen ved en læst tønner: »oc thom sende jak til Gotlandh.»¹ Men det kunde også hælde, at en afsending indfandt sig fra herren, som den 18de maj 1481, da der står: »fik Claws Akason 4 pd korn epter mins herra scriuelse.»

Iøvrigt er det navnlig den nære forbindelse med Stockholm, som præger livet. Der fandt store salg af malt sted til folk herinde, som til »Gardieknen» og til Olaf smidh; desuden til omegnens folk, som »Broder Erik» og bønder i Svartsjö og Staaf. Navnlig fandt salgene sted »ved første åbent vande», vel sagtens, fordi prisen da var højest. Men til gengæld var der også mange store udgifter, først og fremmest til arbejdere og håndværkere, tømmermænd (vistnok til stenhuset), desuden til Olaf Smiidh i Stockholm for murankre og lignende, endelig til udsæd med meget mere. Men når Iver Akselsøn selv var til stede, har livet åbenbart haft et mere festligt præg; han skænkede mange gaver bort, navnlig i korn, dels til enkelte mænd, dels til Siktuna kloster. Et stort lys til 7 mrk. ofredes en anden gang til det hellige kors i Swinagarn.² En gang bemærker dog skriveren udtrykkeligt, at gaven blev ydet af »min herre ok min ffru». Atter her har altså fru Magdalene forstået at hævde sin selvstændighed ved sin gemals side. Men ved sådanne besøg er udgifterne også betydeligt større end vanligt; man må både tænke på »foodringh» af hestene og af »godheswin» og »ungswin», købe salt og humle til ølbrygning, yde mel til bagning, alt »til mins herra tilkomilse». Det er intet under, at fogden af og til må foretage salg af malt og korn for at skaffe penge.

¹ Mærkelig er notitsen under 1481 om korn: »til utspiisning, som Jak sende til Gotlandh, oc til tælghia oc jomfruhampan». Er dette proviant til den truende krig med Sten Sture, eller er det snarere beregnet på forhandlingsmøderne, og har Iver således virkelig haft til hensigt at møde i Telge, se pag. 251?

² Juleaften 1481 får også her arbejdsfolket penge til ofring.

For de øvrige af Ivers besiddelser mangle vi derimod tilsvarende oplysninger og navnlig gælder dette de vigtigste: Stegeborg og Borgholm med Öland. Hvad Raseborg i Finland angår, kan man sikkert gå ud fra, at de fleste indtægter heraf ere gåede til Laurids Akselsøns enke, og at der næppe er blevet synderligt til overs til Iver. Lægger vi imidlertid de 565 mrk. af Färingöen til de godt og vel 4,000 mrk. af Gotland, samt hertil atter de 1,000 mrk. årlig indtægt af arven efter Karl Knutsson, kommer man højt regnet til ca. 6,000 mrk. Lad også indtægten af Ivers private købegods i Sverige, af Stegeborg og af Öland (det sidste sted krævede dog også Erik Eriksøn sin del), være så store, de være ville; det bliver åbenbart i alle fald næppe muligt at nå til Rimkrönikans store sum. Dog skal det indrømmes, at der her ikke er taget hensyn til Ivers danske godser eller til den uberegnelige indtægt, som han kan have haft af kaperierne. Sikker er det kun, at hans indtægter vare meget betydelige.

På lignende måde forholder det sig med krönikens beskyldning om de danske fogeder og om den danske lov. Om den sidste omstændighed kan vi intet vide. Men hvad fogederne angår, var han åbenbart svensk på Färingöen, og på Gotland fandtes der over hovedet ikke fogeder; befolkningen styrede delvis sig selv. Derimod er det vist, at der var danskere iblandt Ivers svende. Med en af disse er muligvis selve Rimkrönikans forfatter, så fremt han da var Stockholmsbo, kommen i berøring. Tænkeboken beretter nemlig den 27de oktober 1485, at »Niels Jwta, Her ywar axelssons fogade» købte gård i staden, men det siges ikke, at han tog varig bolig her.¹ Den gotlandske regnskabsbog nævner i svendelisten i juni 1485 dels en »Niels nørrejwde» og dels en »Niels jwde», men om vinteren er den sidste af disse forsvunden, for dog at dukke op igen det følgende år 1486 på Gotland både om sommeren og om vinteren. Har han imidlertid været i Stockholm og der bleven den uskyldige anledning til rygtet om Hr. Ivers

¹ Tænkeboken pag. 138. Samme år se vi, at Anders skriverdreng, »som tienar Her ywar axelssons tienare», kom i slagsmål med og mishandlede en drager om bord på Ivers barse i Stockholms havn. Også en Nicles Jwte, Anders skrivners tjener, må sætte borgen (= ovenstående??) ²¹/₅ og ²⁰/₆: pp. 89 og 99.

danske fogeder? Mest karakteristisk er dette rygte dog som vidnesbyrd om den antipatiske stemning, som nu rådede i Stockholm mod den sidste Akselsøn, og som vi snart skulle se et udslag af.

10.

Vi stå nu over for den sidste akt i Ivers begivenhedsrige liv.

Når han havde opnået forholdsvis gode kår ved forliget på Gotland 1483, skyldtes dette, at det i øjeblikket var Sten Sture magtpåliggende at vinde den mægtige lensmand for sig.

Forholdet til Danmark var atter skudt i forgrunden ved kong Kristierns død 1481. Under forhandlingerne om den nye konges valg blev der fra dansk side gjort store anstrængelser for påny at knytte unionsbåndet med Sverige, og det middel, som blev benyttet til at opnå dette, var at byde dette rige så god en stilling som muligt inden for unionen. En svækket kongemagt og en øget indflydelse for de højere stænder vare fremtidsudsigter, som måtte virke tillokkende på det svenske aristokrati; det viste sig jo desuden nu, at det havde fælles politisk program med sine danske standsfæller. Men for Sten Sture personlig og for hans parti i de lavere stænder var stillingen en ganske anden. Intet under da, at han stræbte at dække sin ryg og om muligt at vinde en allieret i Iver Akselsøn.

Men også for denne må spørgsmålet om forholdet til Danmark have formet sig på lignende måde. Der havde været uvenskab mellem ham og Kristiern den 1ste i kongens sidste år; Iver havde ikke fået Sølvesborg tilbage¹ og følte sig stadig truet med hensyn til Gotland. Heller ikke han havde nogen årsag til at se med glæde på en forbindelse

¹ Jeg benytter lejligheden til at gøre opmærksom på, at det på side 239 anm. 1 anførte brev ikke er korrekt citeret. Det er udstedt 9/7 1482, ikke 11/7 og ikke »hos Iver Akselsøn«. Derimod medbesegler denne brevet og har således muligt været til stede.

med Danmark, der udsatte hans egen lille stat for den alvorligste fare.

Det har vel derfor været med en vis tilfredshed, at Sten Sture så Iver Akselsøn efter forliget eller, om man så vil, våbenstilstanden mellem ham og sig drage afsted som svensk afsending til Kalmarmødet. Ganske vist bleve hans forhåbninger skuffede, for så vidt som »Kalmar reces» vedtoges i september 1483; hvilken stilling Iver Akselsøn indtog under disse forhandlinger, er os ubekendt. Men da spørgsmålet om Gotlands samhörighed med Sverige først skulde ordnes, før denne reces fik praktisk anvendelse, og da Iver ikke vilde indlade sig på at anerkende kong Hans' overhøjhed over øen, hvad der var en nødvendig betingelse, for at denne igen skulde kunne afstå den til Sverige, blev unionsmødet det følgende år resultatløst, og udsigterne for kong Hans til den svenske krone skudte ud i en uvis fremtid. Næppe til Sten Stures sorg!

Iver Akselsøn havde dog ikke gjort dette arbejde for at tjene Sten Sture. Hans stilling til det svenske unionsparti var under møderne bleven meget god, og han besluttede at benytte sig heraf til at gøre et forsøg på at styrte Sten Sture. At hans hensigt hermed skulde være at lette unionens gennemførelse, er næppe troligt, selv om han muligt har stillet dette i udsigt for dens venner. Hans plan var at få Arvid Trolle valgt til rigsforstander, men iøvrigt har det vel kun været hans mål at afløse Stureklikken ved regeringen af en totsk gruppe. Hele denne sag ligger for øvrigt i det dunkle for os, kun dette synes sikkert, at han ikke har taget dette skridt af nogen dansk patriotisk følelse.

Forsøget mislykkedes imidlertid ganske. De misfornøjede vare i høsten 1484 samlede i Stockholm, og Iver Akselsøn selv var kommen til stede.¹

¹ Frk. Skoglunds udsagn, at han sjældent plejede at indfinde sig ved sådanne sammenkomster, er vistnok en fejllæsning af Sturekrönikans v. 2846 f.:

»här Iuar, som siällan plägadhe komma
Suerige tijll nogen froma.»

Iver var da også til stede ved adskillige rådsmøder 1482 og 1483. Styffe 4 Nrr. 57, 63, 64, 67 og 68.

Nu skulde det aftalte statskup gå for sig. Men Sten Sture kom ham i forkøbet. Af Rimkrönikans uklare fremstilling synes man at kunne slutte, at han har grebet til det middel at sætte rådsmødet til en tidligere time på dagen end oprindeligt bestemt, og at han derved har hindret sine modstandere i at afgive deres stemmer. Han havde sejret, og Iver måtte drage skuffet tilbage til sin ø. Fra nu af kom han ikke oftere til Stockholm.

Den naturlige følge heraf måtte blive, at Iver Akselsøn på ny nærmede sig til Danmark, nu da han så, at det var for sent at tænke på at vinde magten, direkte eller indirekte, i Sverige. Men derfor kastede han sig ikke fuldtud i armene på kong Hans. Da det danske rigsråd påny 1485 overdrog til fire medlemmer af sin midte at æske slotsloven over Visborg og Gotland af Iver og derefter overgive den til kongen, gjorde Iver heller ikke denne gang skridt til at følge opfordringen. Han har vel indset, at han i så tilfælde vanskeligt vilde kunne bevare de svenske len, og lønnen for så store ofre, den svage udsigt til at få Sølvesborg igen, kunde ikke veje op herimod. Dette var nemlig noget ganske andet end det mundtlige udsagn i 1476, at han holdt Gotland til kong Kristierns hånd. Derfor forholdt han sig passiv, og tilstanden blev foreløbigt uforandret.

Han havde også fuldt op at gøre på andet hold i disse år, og skønt allerede en gammel mand udfoldede han en mærkelig og rastløs energi. Atter syntes der at vise sig en svag udsigt for ham til at komme med ind i de livlandske forhold; i det mindste forudsatte domkapitlet, ridder-skabet og staden Riga, da de 1485 sluttede forbund med Sverige mod »den vormaldiedenn, forbanneden undt vorkloeden orden», at Sveriges krone og den strænge hr. Iver Akselsøn vilde sende tropper til deres hjælp til Harrien eller Wirland (i Estland). Der ankom virkelig i det følgende år 4,000 mand hjælpetropper, som dog ikke bleve til stor nytte for Livlænderne, da de indskrænkede sig til forhandling og derefter sejlede hjem.¹ Iver Akselsøn eller hans folk nævnes heller ikke blandt dem; han var desuden imens bleven optagen af ganske andre forhold.

¹ Styffe 4 Nr. 73. Schieman p. 154.

Det var forholdene på Østersøen, der fra gammel tid fængslede hans opmærksomhed, som hans brødres før ham. Som herre på havet har Iver sin sidste, men ganske vist problematiske storhedstid. Dog må man vel mindes, at der åbenbart i hine tider er blevet set med' noget andre øjne på disse forhold end nu. Sørøveri var så langt fra en sjældenhed, at det tværtimod må siges den gang at have hørt til dagens orden; en dansk adelsmand, Aksel Oluvsøn, hvis fader for mange år siden var bleven dræbt af Hanseaterne, udrustede således under selve kong Hans' beskyttelse kaperskibe mod dem for at hævne sig, og både på Nord- og Østersøen gik den vilde jagt på Hanseaters og Hollænderes skibe af hans og forskellige »skipperes» fartøjer. Selv om dette ikke ansås for ret, havde det ikke et så odigt skær over sig som nu, navnlig hvis man kunde finde et brugeligt påskud, t. eks. i, at vedkommende hansestad var i uvenskab med ens egen ven.

Allerede i 1470erne lå Iver Akselsøn således i »krig» med Hollænderne, som han altid betragtede med særligt hadske øjne. Henimod decenniets slutning, efter at også andre landes stæder havde måttet lide derunder, kølnedes dog hans harme; 1478 sluttedes der på Visborg en formelig fred mellem ham sammen med rådet i Visby og staden Kampens sendebud på vilkår af, at de ikke hjalp Hollænderne. Tilføjelsen om Visbys råd synes at antyde, at Iver, ligesom i sin tid Oluv Akselsøn, har skudt sin øs beboere frem foran sig og benyttet deres retslige krav som påskud for sin sørøverske fejde. Det følgende år, 1479, kunde oven i købet Sten Sture med det svenske rigsråd forsikre selve Hollænderne om fri sejlads på Sverige, nu da deres tvist med Iver Akselsøn var bleven bilagt.¹ Denne »fred» skulde dog ikke blive af lang varighed.

At Iver Akselsøn også brugte sin alliance med enkelte privatpersoner, som Ernst v. Wolthusen, Vilhelm v. Felde og flere der havde lidt uret i deres fædreland, til påskud for sine brutale kapringer, er allerede nævnt. Det var ikke blot Riga, men også de vendiske stæder, som bleve udsatte for store ulemper herved og fik deres handel forstyrret.

¹ Rydberg, Svorges traktater III p. 667 og Nr 524.

Intet under, at de af al magt stræbte at få ro på søen og søgte at få hjælp fra Sverige til at opnå dette mål. Da Hansestæderne samtidigt stode i et ret køligt forhold til Danmark, er det naturligt, at Sten Sture ikke var den, som skød den udstrakte hånd til side; han kunde her finde en allieret mod sin truende fjende.

I året 1486 synes misfornøjelsen med Ivers opførsel at have været almindelig både hos Hanseaterne og Hollænderne. De sendte deres bud til Sten Sture for at se at få dette uvæsen stanset. Rimkrönikan fremstiller det, som om Ivers kapringer også havde vakt uvilje i Sverige:

»Uthlänske beegynne svänske siöröffuare kalla.
tha svänske män hörde thetta rykte;
herre gud, hvat them thet illa tykte!»¹

Dette lyder jo meget rørende, men viser strængt taget kun, hvilken stemning der rådede i Sten Stures omgivelser, og hvorledes han senere ønskede, at den officielle historiskrivning skulde fremstille årsagen til bruddet mellem ham og den gotlandske høvedsmand.

Rigsforstanderen gjorde nu virkelig det skridt at sende de hollandske gesandter over til Iver og, da han var garant for forliget mellem ham og hollænderne i 1478, at lade et eget sendebud følge med, som skulde opfordre ham til at give efter. Iver bøjede sig straks; han lovede at forlige sig med Hollænderne »oppe den zomer», og han erklærede, at Svenskerne ikke behøvede at tænke mere på den sag (»wy ons de sake nicht droffte bekomeren»). Disse sidste ord ere af alle senere forfattere blevne opfattede som en fornærmelse mod Sten Sture. Man ser dog let, at noget sådant slet ikke behøver at ligge deri. Der er her kun tale om at konstatere et faktum og at skåne rigsforstanderen for videre ulejlighed som den, han havde haft i 1478; vil man lægge mere ind i ordene, skyldes det en moderne tankegang. Det står rimeligvis også i forbindelse med dette besøg, når regnskabsbogen fortæller os om, at Iver den 23de maj gav »store hr. Stens» småsvend 10 mark; muligvis også, når den den 17de august melder om udgifter i st. Hans gilde for

¹ V. 2797 ff.

herskabet og dets gæster. I det hele viser Iver Akselsøn sig altid i disse år gavmild mod de sendebud, som kommer til ham fra hr. Sten.

Med denne besked rejste sendebuddene tilfredse hjem; Hollænderne syntes meget glade og lovede Iver alt muligt venskab, hvis han vilde holde fred over for deres købmænd. Senere på året rejste Sten Sture ned til Iver Akselsøn på Stegeborg; han fortæller selv, at årsagen til denne rejse var, endnu en gang at påminde ham om at indstille sørøverierne, og han fik ganske samme svar som tidligere. Hermed var dette spørgsmål debatteret til ende.

Der er grund til at understrege dette faktum, da Iver Akselsøns sørveri på fremmede købmandsskibe den dag i dag fremstilles som årsagen til det endelige brud mellem ham og Sverige. Dette er i virkeligheden aldeles ikke tilfældet; det fremdrages ikke siden og var bragt ud af verden til gensidig tilfredshed. En ganske anden sag er det, at Sten Sture senere, da han ønsker hjælp fra Hansestæderne til kampen, naturligt nok fremstiller denne som opkommen for deres skyld og for at varetage deres interesser. Men selv i denne hans skrivelse, som er den vigtigste, men åbenbart en meget partisk kilde for vor viden om disse års begivenheder,¹ formår han ikke ganske at skjule det virkelige forhold. Det skulde vel også være vanskeligt at få de gode hansekøbmænd til at tro på, at han havde rejst denne kamp alene for deres skyld. Deres egne historieskrivere, som den samtidige Kaspar Weinreich i Danzig og den senere Reimar Kock i Lübeck, forstod da også meget vel, at det her kun drejede sig om en rivalitetskamp mellem de to nordiske stormænd; og ingen af stæderne sendte så meget som et eneste skib til hjælp for nogen af de stridende parter.

Medens det således er let at afgøre, hvad der ikke var hovedmotivet ved Sten Stures brud med Iver, ere vi vanskeligere stillede, når vi skulle give positive oplysninger. På dette punkt føler man stærkt savnet af, at der intet somhelst forsvarsskrift er levnet os fra Toternes side som pendant til Sten Stures og Rimkrønikans fremstillinger. Vi må da lade begivenhederne tale deres eget sprog.

¹ Styffe 4, nr 78.

Under mødet på Stegeborg i efteråret 1486 blev der også forhandlet om andre ting end om de hollandske købmænd. Hvad dette var, siges imidlertid ikke; derimod få vi at vide, at stemningen til tider var ganske ophidset på begge sider, og at Sten Sture var bange for sin personlige sikkerhed. Tilsidst kom man dog overens, og af Sturekrönikans fortælling fremgår, at man blev enige om at rejse sammen til Skåne for at træffe kong Hans i begyndelsen af det følgende år, 1487. Efterretningen herom vakte i mødet på Arnø stor tilfredshed hos det svenske rigsråd; alle modstridende partier bleve forsonede. Men denne plan gik ganske i stykker straks efter jul, og at dette skete, skyldtes et skridt fra Sten Stures side.

Når man læser Sturekrönikans skildring af disse års begivenheder og den fremstilling, som rigsforsstanderen selv gav i sit brev til Danzig, får man det indtryk, at hovedårsagen til bruddet mellem Sture og Tot har været, at man i Sverige almindeligt frygtede for, at den sidstnævnte ved forræderi vilde kalde kong Hans ind i riget (Sturekr. v. 2914 ff.). Man påstod, at Iver ikke vilde holde slotslovene over de borge, som han havde fået 1483, til Sten Stures hånd;

»han sadhe, the standa hans arffua tiil händer»,

erklærer Sturekrönikan, og dette var virkelig også sandhed for Raseborgs vedkommende, som efter overenskomsten 1483 skulde tilfalde Laurids Akselsøns arvinger ved Ivers død. Med hensyn til de andre slotte, navnlig Borgholm, forholder det sig derimod vist rigtigt nok med denne påstand, og Sten Sture kunde derfor med rette sige, at Iver havde kronens slotte inde »myt vreuele». Sagen er sikkert også bleven omtalt på Stegeborgsmødet, og når Iver blev så forbitret derover, skyldtes det vel, at man fra svensk side også har krævet slotsloven over Visborg. Men det var ikke spørgsmålet om slotslovene, som blev afgjort på Stegeborg; hvad man her blev enige om, var derimod rejsen til Danmark til kong Hans. Det var denne, som vakte så stor glæde i det svenske rigsråd, men denne rejse kunde kun have eet mål, nemlig at antage Kalmarreces og at føre kongen ind i Sverige. Når dette skete, måtte der komme

ro og forsoning i det svenske rigsråd, og Iver kunde uden fare overgive slotsloven over Gotland til Sverige eller til kong Hans og de svenske slotslove til dette riges råd, da han så ikke behøvede at frygte for at miste sine svenske len til straf for sin første handling. Han behøvede ikke længere at kæmpe for at holde ligevægten mellem to riger, nu da disse riger var blevne til eet. Kun for een mand var dette ikke fordelagtigt, selv om Sverige derigennem opnåede Gotland, og det var denne mand, som gav stødet til bruddet.

Året 1486 randt ud i fred. Men straks efter nytår stævnedes Sten Sture Iver til møde med sig i Linköping og lovede frit lejde. Han turde dog ikke komme. Frk. Skoglund mener, vistnok med rette, at rigsforstanderen vilde afgøre spørgsmålet om slotslovene her, inden rejsen til Danmark. Hvis dette er rigtigt, havde Sten Sture fundet et godt middel til at gøre hele rejsen til intet; thi gik Iver Akselsøn ind på at overlade slotslovene til sin rival, havde han derved mistet et middel til indflydelse under forhandlingerne. Et nyt møde mellem de to mænd mislykkedes ligeså; det kom til et væbnet sammenstød uden for Borgholm, hvorfor Iver i vore kilder bærer skylden. Da begyndte Sten Sture en belejring af alle hans svenske borge for at tage dem med magt.

Dette fandt sted i slutningen af januar, og en måned senere indeholder Stockholms Tänkebok følgende notits:¹

»Tha vordo borgamestarne ok raadet sva enss j radzstuffvune, ath the vilia sända Svanta Nielsson til Stæka-borg 2 byssor, 1/2 tunna polffuer met nogra steen.»

Da Svante Nilsson var en af anførerne for belejringshæren ved Stegeborg, ser man heraf, hvorledes sympatierne stillede sig i Stockholm. Heller ikke fra noget andet sted i Sverige fik Iver Akselsøn hjælp. Hvad Hansestæderne angår, forholdt de sig ganske neutrale, skønt både Sten og Iver vendte sig til dem; den sidste lod sine sendebud fremstille fejdens opkomst ud fra sit synspunkt, men da denne fremstilling synes at have været mundtlig, ere vi afskarne fra at høste bidrag til vor viden fra den.² Under

¹ Tänkeboken 1486 p. 305.

² Styffe 4 nr 77.

disse forhold måtte de stridende parter udfægte deres kamp alene, og det var på forhånd givet, at Iver, som den der måtte holde sig til defensiven, i længden vilde trække det korteste strå. Selve Gotland var truet. Da var det, at det lykkedes Iver at ændre kampens udsigter ved en vinter-nat at flygte bort fra Borgholm på en åben båd de 14 mil over havet til Gotland.

Dette var en bedrift, som vakte betydelig opsigt; overalt i Hansesæderne blev der talt om den »listige« hr. Iver, og begivenheden blev optegnet i historieskrivernes krøniker. Betydningen af dette skridt ligger ikke i, at de svenske slottes skæbne derved blev mere usikker; Borgholm måtte dog før eller senere falde i Sten Stures hænder, men Iver fik frie hænder med hensyn til Gotland. Han stod nu ganske frit i valget, hvilket af de to riger han skulde slutte sig til, nu da intet hensyn til de svenske len længere bandt ham. Han valgte Danmark.

Iver Akselsøns saga var nu slut. Gang på gang havde han og Sten Sture leget sammen på politikens tavlebord; i Livland havde hans medfødte overlegenhed, i Finland havde tilfældet spillet den sidstnævnte sejren i hænde. Men sidste gang skød hr. Iver kongen frem og gjorde hr. Sten mat.

Kong Hans fik Gotland udleveret, og Iver Akselsøn trak sig tilbage til sine skånske godser. Så stor er lykkens ubestandighed, og så hurtigt blev han glemt, at man ikke en gang véd med sikkerhed, hvornår han døde. Det synes dog at have været allerede i slutningen af samme år. Hans frue levede derimod til 1495 og opholdt sig i Sverige i Söderköping.

Iver Akselsøn hørte ikke til de store mænd, som anvise folkene nye veje, men han var ikke nogen ubetydelig person. Hovedinteressen ved hans fremtræden i Nordens historie må dog som allerede nævnt siges at ligge deri, at han står som den mest udviklede type for en hel tidsalders mænd, som personifikationen af de aristokratiske tanker, der overalt i landene i det 15de århundrede syntes at skulle blive de herskende. Derfor er Iver åndelig beslægtet med de mænd, som i Frankrig dannede »la ligue du bien public« mod kongemagten; først og sidst minder han dog om en

figur som den store earl af Warwick i England. Begge ere de personligheder, som faktisk ere deres »egne familiers stamfædre»; begge steder stå de omgivne af en fast skare af brødre og frændre, og begge steder spille tillfældige årsager som ægteskaber med kongernes kvindelige slægtninge og kongeaftættelser hovedrollen ved deres egen magts stigen. Derfor er denne magt ikke bygget på nogen fast grund, således som den gamle adels på dens uundværlighed som krigerstand. En engelsk forfatter skildrer »the kingmaker» omtrent med disse ord: Tilsyneladende er Warwick typen på den feodale baron. Hans følge er stort. Men i virkeligheden er han mere hærfører end kriger, mere diplomat end hærfører. — Det er en skildring, som også finder sin anvendelse på den nordiske lensmand.

Men inden vi skilles fra ham, vil der være grund til at mindes den forsker med taknemlighed, som vi skyldte den første monografi i vor litteratur om dette æmne. Frk. Skoglund har ved sit solide og flittige værk tilkæmpet sig en hæderfuld plads blandt de svenske historikere, som sikkert ville være enige om at byde hende velkommen i deres rækker.

Tillæg:¹

Specificerede opgivelser om arven efter Karl Knutsson.

Fru Magdalenes mødrengods lå i Upland og Vestergötland, omfattede 31 bøndergårde og 3 kværne, alt meget spredt, og indbragte årligt 95¹/₂ mrk. 3 øre og 5 ørtug.² For en del af disse penge leveredes dog korn. — Den del af **købegodset fra fru Birgittes tid**, som tilfaldt Iver Akselsøn, repræsenterede derimod, som naturligt var, en langt ringere pengesum, nemlig kun ca. 9 mrk. pr. år, men dette skyldtes hovedsageligt, at ejendommene lå i Tjust, så at der til 10 dyrkede gårde svarede 8 ødegårde, samt at der ydedes naturalieafgifter som ål og lignende.³ — Vigtigere var Magdalenes del af **købegodset fra dronning Karines levetid**; »thet skall först scifftes», tilføjes der, og hr. Ivers part bestod først og fremmest af 13 gode ejendomme i Östergötland (heriblandt 1 lod af Aska herred på 4 gårde), hvis årlige afgift beløb sig til 24¹/₂ mrk. 2¹/₂ øre.⁴ Hertil kom så ikke mindre end 22 gårde i Værend, men de må have været af en noget tarveligere beskaffenhed, da de selv i forening med et ålefiske sammesteds, 3 gårde og en kværnestrøm samt en ødegård i Tjust kun formåede at præstere lidet mere end 18 mrk. Endelig var der 6 mrk. landjord 3 øre og en penning land i Svinagarn i Fiædrungaland og 3 gårde i Roden i Upland, som indbragte 11 mark.⁵ — **Kongens købegods efter dronningens død** var ikke mindre omfattende, thi på Ivers del faldt 9 gårde i Tjust, dog de fleste øde; 13 gårde, 7 torper, 3 øer og to kværne i Östergötland; 13 gårde og en ødejord i Nerike; 1 gård i Vestmanland, 8 i Uplands Roden og 4 i Fiædrungaland. Godset i Tjust og Östergötland ydede tilsammen godt og vel 45 mrk., Nerike ca. 18 mrk. og Uplands Roden ca. 36 mrk. De øvrige afgifter opgives ikke.⁶ Men til denne klasse må sikkert også regnes de 4 gårde i Fiædrungaland, som kongen havde **købt af hr. Erik Holm-**

¹ Se ovenfor pag. 235.

² C 8 pag. 6 b og 11 b.

³ C 8 pag. 8 a—8 b jfr. den overstregede pag. 7 a.

⁴ Det er dog altid for Östergötlands vedkommende vanskeligt at opgive antallet af gårde, da listen kun lyder på, hvor mange tønder korn og penge man opbærer af hver landsby.

⁵ C 8 pag. 7 b, 9 b, 10 a, 17 a og 18 I.

⁶ C 8 pag. 10 b, 11 a, 12 a, 15 a, 18 II og 19 a.

stensson; de rentede hver 1 fad jern, hvad der i alt repræsenterede 9 mrk.¹

»Thette er thet gotz, som K. Karll lösde in aff Her Cristiern nielsson.» Heraf nævnes (på Ivers part?) ikke mindre end 28 ejendomme i Fiædrungaland, 9 gårde i Upland, 6 i Södermanland og 11 i Vestmanland, foruden ødegårde, torper og visse fad jern. Den samlede indtægt heraf beløb sig til mindst 170 mark pr. år.²

Mærkeligt er det nu at se, at til trods for, at der ingen bestemmelse toges om kongens eget arvegods i skiftestatuttet, omtales der i selve listen en række ejendomme, som tilfaldt Iver Akselsøn og som kaldes »Erffvegotsz» eller »Erffvegotsz for fæderne» i modsætning til »min Frvs rette mødrene». Hvad nu end princippet for delingen har været, var det en god del, som tilfaldt hr. Iver. 6 gårde og 3 torper i Östergötland, 44 ejendomme og nogle fade jern i Nerike, 16 gårde i Vestmanland foruden spredte besiddelser, endelig 31 gårde i Upland og 5 i Södermanland.³ Det er dog ikke muligt at opgive slutsummen af dette arvegods, da en del af det også er anbragt under ganske andre kategorier, hvad der virker forvirrende. Bemærkes kan det, at godset i Nerike repræsenterede ca. 55 mark, det i Upland ca. 85. Gårdene i Östergötland rente kun ca. 4 mark; i Södermanland 18 mark.⁴

Men den vanskeligste opgave for de to besvogrede arvinger har åbenbart været **panternes deling**. En sådan synes da heller ikke at have fundet sted ved skiftet; der opgives de samlede indtægter af Aska herred og af Hersumme sogn i Östkind's herred;⁵ samt en samlet sum for hele Östkind's herred; for Östkind's herred, Trysrum og Hanness sogne; samt endelig for alle panterne. Denne slutsum har man så delt mellem sig, hvoraf følgen blev, at Iver Akselsøn fik ca. 367 mark og Erik Eriksøn ca. 220.⁶ Summen af *Aska herred*, som er specificeret, opgives til 139 mark og 2 ørtug; dette tal fremkommer ved at regne en række naturalieindtægter om i penge. Afgiften var nemlig ca. 57 tdr. korn, 15 tdr. rug, 17 køer, 21 mrk. rede pen-

¹ C 8 pag. 17 b. Hertil hører vel også 10 gårde og 2 mindre ejendomme i Södermanland, som vare købt af hr. Eggert Krummedige, og som rentede ca. 47 mark i forening med 9 andre gårde samme steds p. 21 a.

² C 8 pag. 15 b—16 b samt 17 a. Desværre ere 3 blade afskårne mellem 15 b og 16 a, så at man ikke kan være ganske sikker på, om virkelig overskriften på 16 a: »Thette er aff thette samme forneffte gotz», går på det indløste gods på den foregående side. Det er således mærkeligt herunder at træffe ladegården i Åsunda herred, da selve herredet 1481 var forlenet til Iver Akselsøn. Krister Nilsson var farmors broder til kong Karl Knutsson.

³ De 15 gårde, der opregnes på pag. 4 a som kong Karls arvegods, nævnes ikke senere; ere de tilfaldne Erik Eriksøn?

⁴ C 8 pag. 9 a, 12 b, 13 a—b, 19 a—b og 21 b.

⁵ Dette sogn var dog ikke pantelen, men 1457 indrømmet kong Karls døtre på livstid af rådet og styredes altså af disse i fællesskab. Styffe: Skand. u. Unionst. pag. 301.

⁶ Dette stemmer vel med, at summen af alle pantelenene kun opgives til 588 mrk. C 8 pag. 14 b.

ninge, 24 lispund flæsk, 8 får og 16 lam, 8 gæs og 24 høns, 13 pund smør og 24 læs hø, 130 læs ved og 700 jern.¹

Større interesse har det dog at se de udførligt opregnede indtægter af *Hersumme sogn i Östergötland*,² der repræsenterer lensmandens fulde ret af sognet; de består af:

Borga-spanene

af skattebønderne og stubbekarlene (3 nybyggerne): 77 span korn, 44 af de første, 33 af de sidste, à 1 øre pr. span 9 1/2 mrk. 1 øre.
Derhos 6 penninge pr. span 2 mrk. 2 ørtug 2 penn.
(fejlt sammentalt)

Gårdetallet af

35 skattebønder à 6 øre = 26 mrk. 2 øre
34 stubbekarle à 1/2 mrk for daxwerke
penge = 17 mrk. } 57 1/2 mrk. 4 1/2 ørtug.
Landgilde af to besidne ejere = 14 1/2 mrk. 1 øre

34 (32?) *Stubbekarle*: penge, *vinter og som-mer*: 10 1/2 mrk.
Hver 1/2 læs hø = 16 læs, à 2 øre . . . 4 1/2 mrk.
Hver 5 læs ved à 1 ørtug 6 1/2 mrk. 3 ørtug.

Stubbekarlenes påskeskat:

Hver 2 karle 1 lam og 1 høne, lammet til 1 øre, hønen til 4 penn. 2 1/2 mrk.
Hver 8 1 pund smør = 4 pund 5 mark smør 1 mrk. 1/2 ørtug.
Hver mand 10 æg = 17 tjog à 4 penn. 68 penn.
Den samlede sum beløber sig altså til ca. 95 mrk.

Endnu må det nævnes, at der mellem alt godset ved skiftet befandt sig to større gårde, **Rönö** i Biærkakinds herred i Östergötland,³ som Karl Knutsson havde tilbyttet sig 1441 fra Linköpings bispestol,⁴ og det berømte **Fogelvik**, der siden 1429 var kong Karls arvegods og hidtil beboet af Erik Eriksson.⁵ Hertil kom også **Haga** ved Enköping. Rönö ansås for en bedre besiddelse end Fogelvik, hvad der fremgår af, at man traf den bestemmelse, at den, som fik den første gård, i erstatning skulde yde modparten 6 tdr. smør årligt.

¹ C 8 pag. 2 a. Summen af Östkind's herred er også specificeret i naturalier; slutsummen er ca. 385 mark (14 a).

² C 8 pag. 2 b.

³ Når Anrep påstår, at den uægte søn Karl ved faderens død havde fået Rönö, må denne prins i hvert fald være død imellem 1470 og 1474.

⁴ Styffe: Skand. u. Unionst. pag. 209.

⁵ Stds. pag. 188.

Fogelvik med underliggende gods rentede 36 mrk. årligt foruden en del korn.¹ Sandsynligvis har Erik Eriksson helst villet beholde denne gård, og Rönö tilfaldt da Iver Akselsøn.²

¹ C 8 pag. 3 b. Haga ydede 2 læster 3 pd. korn samt 8 mark penninge.

² Dette gælder også om Haga. Derimod tales der i regnskabet ikke om Öland. De noget forvirrede notitser, som opfyldte pag. 4 b—5 b, omfattede vistnok gods under Rönö og Fogelvik. Over noget af det står der »1473 Till Rönö». Disse notitser ere vistnok begyndelsen til en fuldstændig opregning af hele arven, som skriveren har afbrudt, for derefter at gå over til kun at anføre Ivers del. En senere hånd har så i den tomme plads derimellem indskudt de tidligere anførte udgiftsposter (se ovenfor pag. 239).